

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Diplomová práce

Kateřina Veselovská

Členská negace a způsob jejího vyjadřování v současné češtině

The Constituent Negation and Ways to Express it
in Contemporary Czech

Praha 2010

vedoucí práce: Mgr. Lucie Medová, MPhil., PhD.

Tato práce vznikla na základě projektu Prague Czech-English Dependency Treebank, zpracovávaného v Ústavu formální a aplikované lingvistiky MFF UK Praha. Byla částečně podporována granty č. GAUK 19008/2008 a EuroMatrixPlus (FP7-ICT-2007-3-231720 of the EU and 7E09003 of the Czech Republic).

Na tomto místě bych ráda poděkovala alespoň některým z těch, kteří mají podíl na výsledné podobě této diplomové práce. Největší dík patří Mgr. Lucii Medové, MPhil., PhD., za odborné, ale i lidsky obohacující vedení, věcnost a ochotu k diskusi nad novými přístupy k lingvistickému výzkumu. Za konzultace, inspiraci a cenné připomínky týkající se tématu mé diplomové práce, ovšem také za vlídný přístup děkuji doc. Mirjam Fried, PhD., a prof. PhDr. Evě Hajičové, DrSc. Dále děkuji prof. PhDr. Oldřichu Uličnému, DrSc., za nasměrování mých odborných zájmů. Mgr. Janě Šindlerové děkuji za podporu a neutuchající trpělivost nejen v průběhu vzniku této práce, nýbrž po celou dobu mého studia. Závěrečný dík patří všem spolupracovníkům z Ústavu formální a aplikované lingvistiky MFF UK za pomoc při řešení teoretických, praktických a technických problémů.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne 29. 4. 2010

Kateřina Veselovská

Anotace

Tato práce je věnována problematice členské negace a způsobům jejího vyjadřování v současné češtině, respektive v datech Českého národního korpusu (SYN2005) a Pražského závislostního korpusu (verze 2.0). Za členskou negaci byla dosud ve většině českých příruček považována taková negace, která neoperuje na predikátu. Autorka na základě analýzy dat a studia české i zahraniční odborné literatury týkající se syntaktické negace definuje nové vymezení členské negace v češtině, navrhuje formalismy pro zaznamenání struktur se členskou negací v systému konstrukční gramatiky a zkoumá možnosti zachycování tohoto jevu v PDT.

Klíčová slova: členská negace, adverzativní koordinace, konstrukční gramatika, funkční generativní popis, Pražský závislostní korpus

Abstract

The thesis is focused on constituent negation and ways of its expressing in contemporary Czech, or more precisely in Czech National Corpus (SYN2005) and Prague Dependency Treebank (version 2.0). In most of the Czech linguistic handbooks, constituent negation was treated as such a negation that does not operate on predicate. The author offers a new definition of constituent negation in Czech, based on data research and study of relevant literature concerning syntactic negation. Further, the author proposes a formalization of the structure of constituent negation within the framework of construction grammar and she also explores the possibility to express the findings in PDT.

Keywords: constituent negation, adversative coordination, Construction Grammar, Functional Generative Description, Prague Dependency Treebank

Obsah

1. Úvod.....	8
1.1 Téma, cíle a východiska práce.....	8
1.2 Vymezení pojmu členská negace	10
1.3 Data.....	11
1.3.1 SYN2005.....	12
1.3.2 PDT	13
1.4 Struktura této práce.....	15
2. Dosavadní teoretické přístupy k problematice členské negace.....	17
2.1 Vymezování členské negace v rámci českých příruček	18
2.1.1 První poválečné mluvnice češtiny.....	18
2.1.2 Mluvnice češtiny 3	19
2.1.3 Novější příručky	21
2.2 Členská negace v generativně zaměřené literatuře.....	23
2.2.1 Vývoj zachycování struktury s členskou negací	24
2.2.2 Generativní popis syntaktické negace v češtině.....	27
2.3 Členská negace a funkční generativní popis.....	29
2.3.1 FGP.....	29
2.3.2 K pojetí syntaktické negace v rámci FGP	31
2.4 PDT.....	34
2.4.1 Základní pojmy z oblasti PDT	35
2.4.2 Pojetí negace v PDT	37
2.4.2.1 Negační výraz jako rematizátor.....	40
2.4.2.2 Negační výraz modifikující souřadící spojovací výraz	41
2.4.2.3 Negační výraz jako neslovesná klauze	42
2.4.2.4 Metajazykově užití negační výrazy	43

2.5	Konstrukční gramatika	45
2.5.1	Předpoklady, cíle a metody CxG.....	47
2.5.2	Základní pojmy z oblasti CxG	48
2.5.3	Konvence při zachycování struktury	49
2.5.4	Aktuální stav CxG bádání	51
3.	Popis dat.....	53
3.1	Členská negace vyjádřená částicemi ne a nikoliv	53
3.2	Členská negace vyjádřená negací na predikátu	55
4.	Formulace pravidel pro vymezení členské negace	57
4.1	Zachycení členské negace v systému CxG.....	60
4.2	Zachycení členské negace v systému FGP	67
4.2.1	Členská negace vyjádřená ne	67
4.2.2	Členská negace vyjádřená nikoliv.....	72
4.2.3	Členská negace operující na predikátu	73
5.	Závěr	81
6.	Seznam zkratk	83
7.	Seznam funktořů používaných v tektogramatických stromech PDT.....	84
7.1.	Funktory pro aktanty	84
7.2.	Funktory pro volná doplnění	84
7.2.1.	Funktory označující časové vztahy	84
7.2.2.	Funktory označující způsob děje.....	84
7.2.3.	Funktory označující místo.....	85
7.2.4.	Funktory pro kauzální vztahy.....	85
7.2.5.	Funktory pro kořen parataktické konstrukce.....	85
8.	Literatura.....	86

1. Úvod

1.1 Téma, cíle a východiska práce

Tato práce se věnuje problematice členské negace v češtině. Budeme se zabývat možnostmi její realizace a způsoby zachycování tohoto jevu v rámci různých teoretických přístupů. Nevycházíme však z tradičního rozlišení negace na *větnou*, *členskou* a *lexikální*, nýbrž klasifikaci těchto kategorií částečně přehodnocujeme.

Práce si klade za cíl:

- podat podrobný souhrn výsledků, které v oblasti členské negace česká i zahraniční lingvistika dosud přinesla,
- provést průzkum realizace členské negace v češtině na materiálu z ČNK SYN2005¹ a PDT 2.0²,
- formulovat základní pravidla pro vymezení členské negace,
- zachytit fungování členské negace v češtině pomocí formalismů konstrukční gramatiky,
- prověřit pravidla pro zachycování členské negace v PDT,
- navrhnout případné změny a vylepšení,
- zhodnotit adekvátnost zvolených popisných teorií pro zachycení členské negace.

Jako výchozí teoretické rámce pro zachycení a popis členské negace nám poslouží jednak konstrukčněgramatický přístup (dále též CxG), a jednak funkční generativní popis

¹ *Český národní korpus - SYN2005*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2005. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.

² HAJIČ, J.; PANEVOVÁ, J.; HAJIČOVÁ, E.; SGALL, P.; ŠTĚPÁNEK, J.; HAVELKA, J.; MIKULOVÁ, M; (2006): Prague Dependency Treebank 2.0. CD ROM. CAT: LDC2006T01, 1-58563-370-4. Linguistic Data Consortium, Univ. of Pennsylvania, Philadelphia, USA.

(dále též FGP). Obě tyto teorie považujeme za maximálně komplexní a přehledné co do zachycování syntaktických i sémantických vlastností daných struktur.

CxG využívá k popisu zkoumaného jevu tzv. konstrukcí. Konstrukce je systém vnořených rámců integrujících popis syntaktických, sémantických i pragmatických vlastností dané struktury, díky němuž je možno podrobně zaznamenat téměř všechny relevantní vlastnosti sledované struktury (blíže viz kap. 2.5). CxG zachycuje syntaktické struktury složkovým formalismem, oproti tomu FGP, v jehož intencích je zpracován rozsáhlý soubor anotovaných dat, Pražský závislostní korpus (dále PDT), nabízí možnost zabývat se členskou negací v rámci závislostní teorie.

Při zkoumání členské negace bude třeba brát zřetel také na zásadní vliv aktuálního členění. Při popisu aktuálněčlenské platnosti jednotlivých prvků budeme využívat systém zkratk Topic-Focus Articulation, TFA, neboť tento systém používá při popisu hodnot aktuálního členění jak CxG, tak FGP (a v jeho intencích zpracovaný PDT). Metodologicky pak budeme vycházet z českého konceptu pro aktuální členění věty v češtině (viz Sgall et al., 1980 a Daneš, 1985).

Jsme si rovněž vědomi důležitosti prozodických prvků ve strukturách s členskou negací, zejména zásadního vlivu intonace, avšak vzhledem k faktu, že tato práce vychází z korpusového materiálu, ve kterém nejsou tyto prozodické složky zaznamenány, nebudeme se zde jimi podrobněji zabývat.

Hlavním přínosem této práce by měl být především komplexní pohled na problematiku a možnosti realizace členské negace vyjádřené negačním morfémem *ne-* operujícím na predikátu, neboť toto téma nebylo dosud v české lingvistické tradici systematicky zpracováno.

1.2 Vymezení pojmu členská negace

Negaci v této práci chápeme jako negaci syntaktickou, přičemž se zaměřujeme na *negaci členskou*, čili takovou, která neguje větný člen.

V této práci se nebudeme zabývat:

- *negací větnou*, tedy takovou, při které negační morfém operuje na predikátu a neguje **celou propozici** (*Prší. x Neprší.*),
- *negací lexikální*, která se realizuje pomocí záporných substantiv (*neplavec*), adjektiv (*nesprávný*) a adverbíí (*nezdravě*),³
- výrazy s negativní polaritou v obecném smyslu slova (*špatný* apod.).⁴

Současné terminologické vymezení různých způsobů realizace syntaktické negace (např. Čechová et al., 2000) pracuje především se vztahem negace k predikátu, přičemž predikátu v tomto ohledu přiznává zvláštní postavení mezi větnými členy. Členská negace bývá definována jako negace, která se realizuje jako samostatná záporná částice *ne* či *nikoliv* kladená před jiné větné členy než přísudek: „Formou záporu **členského** rozumíme přidání zápornky *ne* k nějakému **nepřísudkovému výrazu** (členu) ve větě.“⁵ [zdůraznila K.V.]

Negujeme-li predikát, negujeme dle tradičního pojetí (např. Havránek a Jedlička, 1981) význam celé propozice (věty) – jde tedy o negaci větnou, nikoliv členskou. Existují ale případy, kdy negace, která je součástí predikátu, neguje jiný větný člen než predikát samotný.

V korpusu SYN2005 jsme našli doklady typu:

³ Podrobně zpracovala téma realizace lexikální negace v češtině Adéla Rechzieglová: RECHZIEGLOVÁ, A. *On Negation in Czech*. Praha : Euroslavica, 1995.

⁴ K problematice výrazů s negativní polaritou viz např. HORN, L. R.; KATO, Y. (ed.) *Negation and Polarity. Syntactic and Semantic Perspectives*. New York : Oxford University Press, 2000.

⁵ Kolektiv autorů. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2000, s. 549.

(1) *Angličané nevynalezli džem, ale marmeládu, která se vyráběla z kdoulí.*

V druhé části této adverbzativní koordinace je predikát elidovaný, presupozice (*Angličané něco vynalezli*) se však nemění. Negace má sémantický dosah na slovo *džem*, neguje tudíž předmět. Na základě těchto dokladů přisuzujeme stejnou platnost konstrukcím typu (2) i (3):

(2) *Přišel ne Petr, ale Pavel.*

(3) *Nepřišel Petr, ale Pavel.*

V obou těchto konstrukcích je negován podmět *Petr* s tím rozdílem, že ve větě (2) stojí negační částice samostatně před ním a ve větě (3) je negace součástí slovesa.

Za struktury s členskou negací budeme tedy v této práci považovat všechny struktury, ve kterých je negován některý větný člen, a to nezávisle na tom, zda členský zápor operuje na slovese, či nikoliv.

1.3 Data

Za účelem pozorování a popisu chování členské negace v češtině a ověřování našich teoretických předpokladů budeme využívat tři druhy dat:

- data z anotovaného korpusu současné psané češtiny SYN2005 vytvořeného v rámci Českého národního korpusu⁶,
- tektogramaticky anotované věty z Pražského závislostního korpusu⁷,

⁶ Stránky projektu viz <http://ucnk.ff.cuni.cz/syn2005.php>

⁷ Stránky projektu viz <http://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0/index-cz.html>

- příkladové věty nebo fráze vytvořené účelově pro zjednodušený popis konkrétních problémů.

K původu zdroje povede vždy odkaz např. ve formě poznámky pod čarou.

1.3.1 SYN2005

Korpus SYN2005 jsme prohledávali pomocí grafického vytváření dotazu v korpusovém manažeru Bonito⁸, výsledkem pak byl prostý text. Na základě definice členské negace rozebrané v kapitole 1.2 jsme nejdříve zadali jednoduchý dotaz na členskou negaci definovanou jako samostatná částice *ne* (dotaz na atribut `[lemma="ne"]`) a pozorovali jsme kontext výskytů, které zachycovaly tuto částici v pozici členské negace (zda vyžaduje doplnění kontrastivní povahy, před kterými větnými členy může stát atd.). Dále jsme ověřovali možnost realizace členské negace jako součásti predikátu, a sice dotazem `[tag="V.....N.*"]` (značka pro negaci je umístěna na jedenácté pozici). Na základě zjištění týkajících se kontrastivní povahy členské negace jsme pak oba tyto dotazy blíže specifikovali jako `[lemma="ne"] [] [] [lemma="ale"]` (členská negace jako samostatná částice ve struktuře doplněné o kontrastivní část) a `[tag="V.....N.*"] [] [] [lemma="ale"]` (členská negace operující na predikátu ve struktuře doplněné o kontrastivní část). I tyto dotazy jsme dále modifikovali – lemma *ne* jsme nahrazovali lemmatem *nikoliv*, zaměňovali jsme pořadí vět s ohledem na jejich polaritu atd. Za účelem pozorování chování různých valenčních doplnění vyjádřených různými slovními druhy jsme místo libovolného obsazení pozice za slovesem (vyjádřeného hranatými závorkami) dosazovali `[pos="N"]` atd. Všimli jsme si pochopitelně také výrazů, které negovanému slovesu předcházely.

Výskytů členské negace, která stojí jako samostatná částice v adverzativní koordinaci (a to jak před spojkou, tak i za ní), jsme v ČNK SYN2005 zaznamenali cca 6 127, výskytů

⁸ Stránky projektu viz <http://ucnk.ff.cuni.cz/bonito/index.php>

členské negace operující na predikátu jsme našli cca 11 625. Na základě poznatků o chování členské negace v korpusu SYN2005 jsme pak vytvořili čtyři základní konstrukce zachycující realizaci členské negace v češtině (blíže viz kap. 4.1).

1.3.2 PDT

Pro potřeby zkoumání dat z PDT jsme zvolili aplikaci PML Tree Query⁹ (dále PML-TQ), která umožňuje prohledávání PDT na základě syntaktických vztahů a sémantických značek, což výrazně usnadňuje vyhledávání stromových struktur s členskou negací. Při formulování dotazů jsme vycházeli ze základních pravidel pro zachycování syntaktické negace¹⁰ v příručce pro anotaci tektogramatické roviny PDT¹¹. Negace může být v závislostním stromě reprezentována samostatnými uzly s t-lematy¹² *ne* nebo *#Neg* a funktoři¹³ *RHEM*, případně *CM* (v libovolné kombinaci). Zprvu jsme se tedy zaměřili na tyto jednoduché dotazy. Při zadávání jednotlivých požadavků na vyhledávání jsme vždy definovali nový t-node (uzel z t-roviny) a atributy t-lemma a funktoř (*[t_lemma = "#Neg", functor = "RHEM"]* atp.). Výsledkem dotazu byly všechny výskyty členské negace, byť tento postup vygeneroval i velké množství struktur, které nebyly pro naše účely zcela relevantní. Na základě poznatků vyplývajících z průzkumu získaných tektogramatických stromů¹⁴ (potvrdilo se například předběžné zjištění vyplývající z analýzy dat v korpusu SYN2005, a

⁹ Stránky projektu viz <http://ufal.mff.cuni.cz/~pajas/pmltq/>

¹⁰ V PDT není syntaktická negace explicitně rozlišována na větnou a členskou. Syntaktickou negací se rozumí „prostředky, jimiž se popírá platnost obsahu výpovědi (celé nebo jen její části)“. Viz MIKULOVÁ, M. a kol. *Anotace na tektogramatické rovině Pražského závislostního korpusu. Anotátorská příručka*. 2005, s. 424.

¹¹ MIKULOVÁ, M. a kol. *Anotace na tektogramatické rovině Pražského závislostního korpusu. Anotátorská příručka*. 2005.

¹² Viz kap. 2.4.1

¹³ Tamtéž.

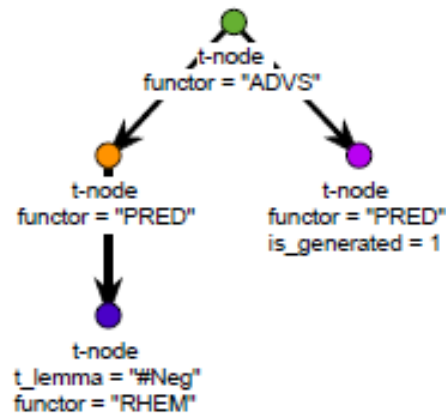
¹⁴ Tamtéž.

sice že struktury s členskou negací vyžadují adverzativní koordinaci) jsme pak dotazy dále modifikovali, např.

```
(4) [ functor = "ADVS", t-node
      [ functor = "PRED", t-node
        [ t_lemma = "#Neg", functor = "RHEM" ] ],
      t-node
      [ functor = "PRED", is_generated = 1 ] ]
```

Tedy „vyhledej takové stromy, ve kterých se vyskytuje adverzativní koordinace, na níž závisí dva predikáty, z nichž jeden je negován a druhý je nově vytvořeným uzlem (zastupuje elipsu)“.

Grafický dotaz pro výše uvedenou strukturu (4) bude mít v PML-TQ následující podobu:

Obr. 1

Celkem jsme definovali kolem dvou desítek dotazů včetně dotazů na chybně anotované struktury. Výskytů členské negace, která stojí jako samostatná částice v adverzativní

koordinaci, jsme v PDT zaznamenali cca 339. Výskytů členské negace operující na predikátu jsme našli přibližně 522. Vzhledem ke složitosti dotazů a mnoha možnostem znázornění členské negace v tektogramatickém stromě jsou tato čísla pouze orientační. Je nutno je blíže specifikovat v souvislosti s konkrétními způsoby zachycení členské negace v PDT (viz kapitoly 4.2.1, 4.2.2 a 4.2.3).

V této kapitole jsme představili způsob, jakým jsme provedli průzkum dat. Výsledky tohoto průzkumu budou popsány v kapitole 3. Už v této fázi práce je ale patrné, že definice členské negace, která uvažuje o členské negaci pouze jako o negaci stojící samostatně jako částice před daným negovaným výrazem, není dostačující.

1.4 Struktura této práce

Práce je rozdělena do osmi kapitol. Úvodní kapitola je věnována vymezení tématu práce a je v ní rovněž obsažen komentář k získávání reálných jazykových dat. Ve druhé kapitole se budeme zabývat dosavadními teoretickými a metodologickými přístupy ke zkoumání členské negace v české i zahraniční lingvistické tradici. Popíšeme také teorie, které budeme využívat při zachycování struktur s členskou negací. V příslušných oddílech bude zahrnut teoretický popis závislostního korpusu a popis zachycování negace v takovémto druhu korpusu a úvod do konstrukčněgramatického přístupu k popisu jazyka.

Ve třetí kapitole předložíme ilustrativní výsledky průzkumu dat a ve čtvrté kapitole pak na základě poznatků, které tento průzkum přinesl, zformulujeme definici členské negace v češtině. Tuto definici pak využijeme při zachycování členské negace v konstrukčněgramatických rámcích a budeme ji také aplikovat na závislostní stromy tektogramatické roviny Pražského závislostního korpusu. Na konkrétních příkladech posoudíme možnosti těchto přístupů pro zachycení členské negace. Pátá kapitola je věnována shrnutí dosažených zjištění a závěrům.

Šestá kapitola shrnuje zkratky, které v této práci používáme, sedmá pak seznam funktořů použitých v tektogramatických stromech převzatých z PDT. Obsahem závěrečné kapitoly je seznam použité literatury.

2. Dosavadní teoretické přístupy k problematice členské

negace

V této kapitole obecněji pojednáme o historii uvažování o členské negaci. Nejprve se zaměříme na pojetí členské negace v českých normativních příručkách, a to počínaje poválečnými mluvnicemi. V tomto zhruba šedesátiletém období nedošlo k zásadnější revizi námi zkoumaného pojmu, nový pohled přinesla pouze akademická Mluvnice češtiny 3¹⁵ (dále MČ 3). Příručky, které následovaly po ní, se však vracejí k původní definici členské negace.

Ze zahraničních teorií se zaměříme především na generativně orientované teoretické přístupy. Tyto přístupy se však zpočátku nevěnují přímo členské negaci, ale spíše zkoumání syntaktické negace jako takové, tedy bez rozlišování negace větné a negace členské. Z raných koncepcí generativního přístupu (Chomsky, 1965) vychází při popisu závislostních struktur s členskou negací také funkční generativní popis reprezentovaný knihou Evy Hajičové *Negace a presupozice ve významové stavbě věty*¹⁶. Rozboru této koncepce bude věnována kapitola 2.3.2.

K rozvoji zkoumání členské negace v rámci novější verze generativního přístupu dochází až v devadesátých letech, kdy se ve formální lingvistice začíná klást větší důraz na odlišení negace větné, členské a lexikální, potažmo na vztah těchto jednotlivých variant negace a dalších výrazů s negativní polaritou (viz např. Harves, 1998 a Zeijlstra, 2004). Vymezování členské negace v tomto období se budeme věnovat v podkapitole 2.2.1. V závěru této kapitoly obecněji pojednáme o principech konstrukční gramatiky, jichž budeme využívat při vytváření konstrukčních rámců popisujících realizaci členské negace v češtině.

¹⁵ Kolektiv autorů. *Mluvnice češtiny 3*. Praha : Academia, 1987.

¹⁶ HAJIČOVÁ, E.: *Negace a presupozice ve významové stavbě věty*. Praha : Academia, 1975.

2.1 Vymezování členské negace v rámci českých příruček

Obecná pojednání o negaci jsou součástí všech základních gramatických příruček.

V centru zájmu tohoto odvětví české lingvistické tradice stojí především

- vymezení pojmu negace;
- klasifikace jednotlivých typů negace podle způsobu její realizace,
- definice gramatických a lexikálně syntaktických prostředků pro vyjadřování negativní polaridy obecně.

Od počátků je přijímáno dělení negace na větnou, členskou a lexikální, přičemž definice těchto jednotlivých pojmů nebyly po léta příliš revidovány. V žádné z českých normativních příruček se o možnosti členského záporu vyjádřeného pomocí negace operující na slovese nehovoří explicitně.

2.1.1 První poválečné mluvnice češtiny

Již **František Trávníček** ve své Mluvnici spisovné češtiny¹⁷ vymezuje *zápor celkový*, tedy takový, při kterém „popíráme celou myšlenku, celou větu, větu jako obsahový celek“¹⁸ a *zápor částečný*, kdy „nepopíráme celou větu, nýbrž jen její některou část“¹⁹. Vychází tedy ze stejného pojetí jako pozdější funkční generativní přístup, pro který je určující, zda dochází k negaci propozice či nikoliv. Tyto termíny využívá později ve své koncepci záporu také **Josef Hrbáček** (viz níže).

S pojmem *členský zápor* se poprvé setkáváme v díle **Bohuslava Havránka a Aloise Jedličky**, kteří se o tomto jevu krátce zmiňují ve své Stručné mluvnici české²⁰. Podrobněji se

¹⁷ TRÁVNÍČEK, F. *Mluvnice spisovné češtiny. Část 2, Skladba*. Praha : Slovanské nakladatelství, 1951.

¹⁸ Tamtéž, s. 1450.

¹⁹ Tamtéž, s. 1454.

²⁰ HAVRÁNEK, B.; JEDLIČKA, A. *Stručná mluvnice česká*. Praha : SPN, 1977.

pak této problematice věnují v obsáhlejší České mluvnici²¹. Zde také poprvé klasifikují zápor větný, členský a lexikální, přičemž v případě záporu větného se dle jejich definice ve větě vždy vyskytuje *přísudkové sloveso záporné se záporkou ne-*. Definici členské negace formulují následovně: „Někdy se nepopírá obsah celé věty, nýbrž jen část, jen některý větný člen. Tento zápor se vyjadřuje zpravidla rovněž záporkou *ne*, ale *samostatnou*, nebo záporkou *nikoli*, *položenými před takový větný člen*. – Jde o tzv. zápor členský.“²² Právě důrazem na samostatné postavení záporky *ne* Havránek s Jedličkou popírají možnost členské negace jako součásti predikátu.

Vladimír Šmilauer ve své Nauce o českém jazyku²³ odlišuje zápor neskladební, tedy *zápor slovní* (tedy lexikální), a *zápor mluvnický* (tyto termíny jsme zaznamenali také u Havránka a Jedličky). Větný a členský zápor pak považuje za dva stupně záporu mluvnického. „Zápor větný popírá vztah predikace, a to *spojením určitého slovesa s předponou ne-* (záporka větná). Zápor členský popírá vztah jednoho členu.“²⁴

Pojetí členské negace popsané v této kapitole přebírá většina novějších českých mluvnic.

2.1.2 Mluvnice češtiny 3

Dosud nejpodrobněji byla členská negace popsána v akademické **Mluvnici češtiny 3**²⁵, která již popis gramatických a lexikálně syntaktických prostředků vyjádření záporu podstatně rozšiřuje. MČ 3 charakterizuje členský zápor (spolu s předponou *ni-* u zájmen, zájmných příslovcí a adjektiv) jako sdružený prostředek záporu gramatického, jehož

²¹ HAVRÁNEK, B.; JEDLIČKA, A. *Česká mluvnice*. Praha : SPN, 1981.

²² HAVRÁNEK, B.; JEDLIČKA, A. *Česká mluvnice*. Praha : SPN, 1981, s. 328.

²³ ŠMILAUER, V. *Nauka o českém jazyku*. Praha : SPN, 1974.

²⁴ Tamtéž, s. 256.

²⁵ Kolektiv autorů. *Mluvnice češtiny 3*. Praha : Academia, 1987.

základní variantou je předpona *ne-*. Vedle záporu větného považují autoři této mluvnice zápor členský za jeden ze dvou základních výrazových prostředků *záporu propozičního* (tedy takového, v němž negace operuje na predikátu základní propozice). Samotný členský zápor se pak dle MČ 3 realizuje „zápornými částicemi *ne* a *nikoliv* kladenými před **jiné větné členy než přísudek**.“²⁶ [zdůraznila K.V.] Toto tvrzení je však vzápětí rozšířeno o zásadní dodatek, a sice že

„větu s členským záporem je (totiž) třeba chápat jako transformát koordinovaného odporovacího spojení dvou vět, kladné a záporné. Záporná věta pak obsahuje negovaný predikát věty kladné a má stejnou syntaktickou stavbu i stejné lexikální obsazení jako ona; buďto je však jeden její větný člen specifikovanější než týž větný člen ve větě kladné, nebo záporná věta obsahuje specifikovaný větný člen navíc. Při transformaci se ze záporné věty vypouští vše kromě záporného morfému a specifikovaného větného členu a ty se v tomto pořadí integrují do struktury kladné jako zápor členský“.²⁷

Jako příklad takovéto transformace uvádí MČ3 následující věty:

Někdo o tom rozhodne, ale on o tom nerozhodne.

→ *Někdo o tom rozhodne, ale ne/nikoli on.*

→ *Ne/nikoli on o tom rozhodne.*²⁸

Za těchto podmínek, podobných podmínkám, které pro vymezení členské negace stanovila také Eva Hajičová (viz kap. 2.3.2), autoři v podstatě připouštějí možnost členské negace operující na predikátu.

²⁶ Kolektiv autorů. *Mluvnice češtiny 3*. Praha : Academia, 1987, s. 263.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Tamtéž.

MČ 3 nahlíží na negaci také z hlediska funkce a z tohoto pohledu rozlišuje mezi negací totální (reprezentovanou záporom větným) a parciální, která je jednoznačně vyjádřena ve větách s členským záporom (ale může být vyjádřena také záporom větným) – př. *Ted' už jim ne všichni věří.* MČ 3 také podrobně rozebírá dosah negace z hlediska aktuálního členění a věnuje se i problematice záporové shody či specifickým projevům negace (např. performativnímu záporu apod.). V takovéto šíři nebyla negace jako taková popsána v žádné další příručce.

2.1.3 Novější příručky

Miroslav Grepl a Petr Karlík však ve své *Skladbě češtiny*²⁹ s poznatky autorů MČ 3 příliš nepracují a definují členskou negaci v principu stejně jako příručky zmíněné v kapitole 2.1.1, snad jen o něco lapidárněji: „Formou záporu členského rozumíme přidání záporky *ne* k nějakému **nepřísudkovému výrazu** (členu) ve větě.“³⁰ [zdůraznila K.V.] Grepl s Karlíkem stejně jako autoři MČ 3 vymezují negaci také z hlediska funkce. Jejich definici členské negace přejímá také **Příruční mluvnice češtiny**³¹, neboť autorem oddílu Věty záporné je rovněž Miroslav Grepl.

Josef Hrbáček hovoří v příručce **Čeština – řeč a jazyk**³² o záporu v kapitole, která je věnována výpovědi. „Popření platnosti obsahu výpovědi se uskutečňuje pomocí záporky *ne*, která se u větného záporu spojuje se slovesným predikátem, u členského záporu stojí samostatně u té části, která se popírá.“³³ Kromě tohoto tradičního vymezení přichází Hrbáček

²⁹ GREPL, M., KARLÍK, P.: *Skladba češtiny*. Olomouc : Votobia, 1998. Autorem oddílu, který je věnován záporným větám, je Miroslav Grepl.

³⁰ GREPL, M., KARLÍK, P.: *Skladba češtiny*. Olomouc : Votobia, 1998, s. 169.

³¹ Kolektiv autorů. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2000.

³² ČECHOVÁ, M. a kol.: *Čeština: řeč a jazyk*. Praha : ISV, 2000.

³³ Tamtéž, s. 247.

také s myšlenkou dělení záporu větného na *větný zápor celkový*, kdy se negace týká obsahu výpovědi všeobecně, a *větný zápor částečný*, když popření větného obsahu platí jen omezeně. O členském záporu pak logicky tvrdí, že je vždy záporem částečným. Toto dělení větného záporu na celkový a částečný je však dle našeho názoru poněkud problematické – hranice mezi těmito dvěma druhy větného záporu je leckdy neostrá, sám autor na tuto nejednoznačnost ve svém textu poukazuje. Hrbáček totiž považuje za věty s větným záporem částečným takové struktury, které obsahují negované sloveso a zároveň hypoteticky vyžadují upřesnění kontrastivní povahy. Toto upřesnění ovšem nemusí být vyjádřeno, částečný zápor je tedy závislý na intonaci a kontextu dané výpovědi. „Odpoví-li někdo na otázku *Jdeš ven? Nejdu ven*, může to znamenat popření celého obsahu výpovědi (celkový zápor), ale může to znamenat také „jdu, ale ne ven“ (částečná negace)“.³⁴ Domníváme se, že je jev, který Hrbáček nazývá větným záporem částečným, je totožný s členskou negací operující na predikátu – pouze s tím rozdílem, že členská negace vyjádřená záporkou na predikátu kontrastivní doplnění v nějaké formě vyžaduje. Nemáme k dispozici údaje o vlivu intonace na interpretaci vět s celkovým či částečným větným záporem (v Hrbáčkově pojetí). Jsme však toho názoru, že příkladovou odpověď bychom (bez patřičného upřesnění v podobě doplnění kontrastivní povahy) pravděpodobně interpretovali jako běžný větný zápor. Pokud by tato odpověď upřesněna byla, jednalo by se o strukturu s členskou negací vyjádřenou záporkou stojící na predikátu.

Souhrnnou definici negace nabízí **Encyklopedický slovník češtiny**³⁵ (autorkou hesla je Eva Hajičová), který odkazuje k tradičnímu pojetí záporu v normativních mluvnicích, ale zároveň usouvztažňuje pojem negace v přirozeném jazyce s pojetím negace v logice. Kromě negace větné, členské a lexikální tedy vymezuje také negaci *vnější (externí)* a *vnitřní*

³⁴ ČECHOVÁ, M. a kol.: *Čeština: řeč a jazyk*. Praha : ISV, 2000, s. 247.

³⁵ Kolektiv autorů. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002.

(*interní*), které se liší dosahem negace. Hajičová se dále zabývá vztahem negace a aktuálního členění (viz o tom kapitolu 2.3.2). V rámci povrchového vyjádření negace je zde také poukázáno na existenci dvojího záporu (respektive záporové shody) v češtině. Hajičová se zabývá také pragmatickou úlohou negace jako spoluindikátoru komunikační funkce a vztahem mezi vyjadřováním negace a změnou vidu.

V české lingvistické teorii zabývající se negací převažuje snaha o klasifikaci nad zájmem o strukturní popis, jehož náznaky jsme však zaznamenali v MČ 3, jejíž autoři se na členskou negaci dívají jako na transformaci dvou větných struktur. Podobný přístup uvidíme i u Evy Hajičové (viz kap. 2.3.2) a de facto i v generativně orientovaných pracích, k nimž obracíme pozornost právě v následující kapitole.

2.2 Členská negace v generativně zaměřené literatuře

Generativní lingvistika ve svých počátcích rozlišuje negaci syntaktickou a lexikální, nezabývá se však vymezením negace větné a členské, ale vytváří univerzální struktury pro syntaktickou negaci. Z nich vychází ve své knize také Eva Hajičová (viz kap. 2.3.2). Potřeba odlišení dvou typů anglického *not* (většina generativních studií, které máme k dispozici, se zaměřuje především na zachycení negace pro angličtinu), tedy negace větné a negace členské, vyvstává na přelomu osmdesátých a devadesátých let. Většina analýz se však věnuje především popisu struktur s větnou negací (Chomsky, 1995; Pollock, 1989; Ernst, 1992 a další). Je to pravděpodobně dáno tím, že členská negace je v generativním přístupu považována za modifikátor větného členu a chová se tudíž stejně jako adverbium. Navrhované frázové struktury, ve kterých *not* neguje větný člen, jsou tedy často shodné s frázovými strukturami pro adverbiální fráze.

Hlavní otázky, které si generativní lingvistika klade v souvislosti s generováním struktur s členskou negací, se týkají:

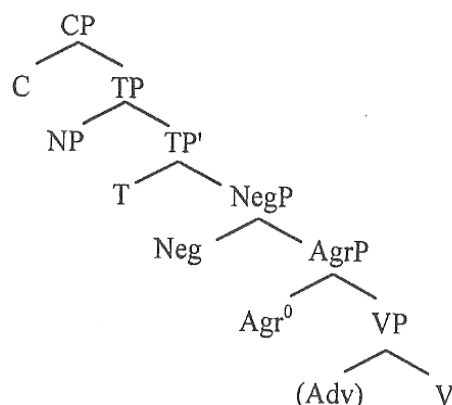
- vymezení kritérií pro definici členské negace jako takové a odlišení členské negace od negace větné,
- způsobu zachycení členské negace ve frázové struktuře,
- sémantického dosahu členské negace.

V rámci prvního bodu se diskutuje zejména o tom, zda se členská negace vždy vyskytuje bezprostředně před větným členem, který neguje, případně jeho rozvitími. Z odpovědi na tuto otázku vyplývají také mnohá řešení týkající se druhého bodu, ve kterém jde především o problematiku pozice *not* ve frázové struktuře. Třetí bod se zabývá především vlivem kvantifikátorů na změnu dosahu členské negace. Podrobné shrnutí dosavadních výsledků zkoumání syntaktické negace nabízí Horn (1989) a Haegemanová (1995).

2.2.1 Vývoj zachycování struktury s členskou negací

Původní struktury v základních pracích generativní gramatiky, které jsou věnovány syntaktické negaci obecně, vycházejí z tzv. Split-INFL-hypothesis, čili z předpokladu, že došlo k rozvětvení původně uniformního uzlu INFL° (uzel pro kongruenci a finitnost slovesa) na několik samostatných funkčních projekcí, mezi nimiž je rozlišována také negativní fráze (dále NegP). Viz následující strukturu na navrženou **J.-Y. Pollockem** (Pollock, 1989):

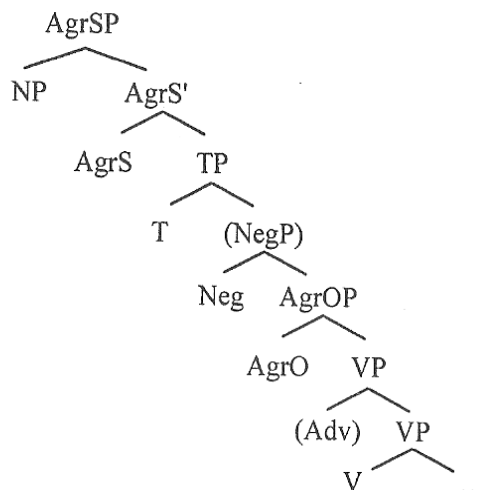
Obr. 2³⁶

³⁶ Převzato z POLLOCK, J.-Y. Verb movement, universal grammar and the structure of IP. *Linguistic Inquiry* 20. 1989, s. 397.

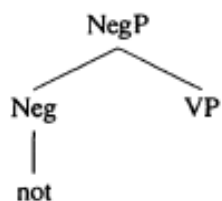
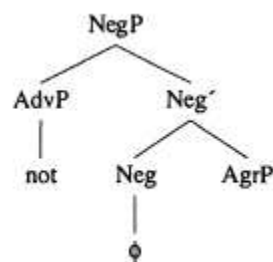
Podobně se na problematiku zachycení struktury s negací dívá také **Noam Chomsky** (Chomsky, 1995), s tím rozdílem, že projekce Agr (AgrSP = Subject agreement) stojí výše než TP (tense phrase) a NegP a další Agr (AgrO = Object agreement) projekce dominuje VP (verbální frázi) a stojí níže než NegP:

Obr. 3³⁷

V počátcích zachycování negace ve frázové struktuře bylo nutno odpovědět na základní otázku, zda zápornka *not* řídí celou negativní frázi (viz obr. 4), nebo zda je naopak ve specifikátoru (viz obr. 5). V případě větné negace není odpověď dosud zcela jednoznačná. Pokud však jde o negaci členskou, **Thomas Ernst** ve svém článku týkajícím se frázových struktur s negací obecně (Ernst, 1992) dokazuje, že *not* není hlavou NegP. Vyjadřuje názor, že členská negace se vždy chová jako adverbium, které se ve větách s určitým slovesem objevuje v pozici specifikátoru (obr. 5).

³⁷ Převzato z CHOMSKY, N. *The Minimalist Program*. Cambridge, Mass. : MIT Press, 1995.

Obr. 4³⁸Obr. 5³⁹

Tento poznatek dále rozvádí **Kiyong Choi** (Choi, 2004), který vychází z několika předpokladů pro určení členské negace v angličtině, jak ji vymezili J. Kim a I. Sag (Kim a Sag, 2002).

- členská negace bezprostředně předchází neurčitý tvar slovesa – participium, infinitiv či holý slovesný tvar bez *to* (věty typu *Kim regrets not having read the book.*⁴⁰),
- ve větách s určitým slovesem se členská negace vyskytuje na jiné pozici než bezprostředně za *do*, modálním slovesem nebo auxiliárem (věty typu *John can always not agree.*⁴¹),
- ve větách s infinitivem vždy bezprostředně následuje auxiliár (věty typu *To have not played football for many years is a disadvantage in a game.*⁴²).

Choi se snaží zachytit takto definovanou členskou negaci ve frázové struktuře navržené pro adverbium, přičemž argumentuje především pro to, že členská negace se nepřimyká k celé XP, ale pouze k X°, na které má bezprostřední dosah. Vychází přitom ze srovnání dvou již navržených struktur:

³⁸ Převzato z ERNST, T. The Phrase Structure of English Negation. *The Linguistic Review* 9. 1992, s. 110.

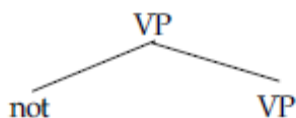
³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Příkladová věta převzata z: CHOI, K. The Structure of Constituent Negation in English. *Studies in Generative Grammar* 14. 2004, no. 2, s. 187-197.

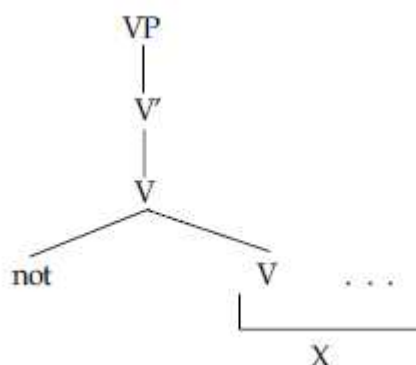
⁴¹ Tamtéž.

⁴² Tamtéž.

Obr. 6⁴³

Obr. 7⁴⁴

Z těchto struktur pak na základě analýzy c-command vybírá obr. 7, tedy strukturu, ve které se *not* přimyká přímo k hlavě. Negace tedy není adjunktem celé fráze, ale pouze hlavy. Podobným způsobem uvažuje také Peter Kosta, který s členskou negací zabývá v rámci své studie Negace a větná struktura struktura v češtině⁴⁵, kterou představíme v následující podkapitole.

2.2.2 Generativní popis syntaktické negace v češtině

Peter Kosta se věnuje možnostem popisu frázové struktury s negativní frází (NegP) pro češtinu, přičemž rovněž využívá generativního popisu. Kosta se zabývá realizací negace v podobě vlastní funkční projekce a její pozicí v syntaktickém stromě, jeho analýza však není založena na zkoumání poměru mezi sémantickou výstavbou a syntaxí (na rozdíl např. od Hajičové – viz kap. 2.3.2), zaměřuje se čistě na syntaktickou strukturu negace. Autor vychází z typologického konceptu G. Berniniho a P. Ramata⁴⁶, kteří na základě základních

⁴³ Převezato z CHOI, K.: The Structure of Constituent Negation in English. *Studies in Generative Grammar* 14. 2004, no. 2, s. 188.

⁴⁴ Tamtéž, s. 189.

⁴⁵ KOSTA, P. Negace a větná struktura v češtině. *Čeština – univerzálie a specifika* 3. 2001, s. 117-137.

⁴⁶ BERNINI, G.; RAMAT, P. *Negative Sentences in the Languages of Europe. A Typological Approach*. Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 1996.

morfosyntaktických typů negace v různých jazycích světa vymezují čtyři základní typy jazyků podle různého způsobu vyjádření větné negace. Kosta z nich generalizuje pravidla pro formální realizaci větného záporu. Dochází k závěru, že větná negace se realizuje jako

- hlava (head),
- fráze,
- frazální kategorie (tedy jako adverbium).

Kromě toho, že poukazuje na úzké spojení mezi negací a slovesem a věnuje se především zachycení větné negace ve frázové struktuře, formuluje Kosta také některé restriktce pro postavení negativního morfému *ne* v češtině, využitelné pro konstrukce s členskou negací. Autor vychází z tradičního rozlišení negace na větnou a členskou, tj. negaci operující na predikátu a negaci stojící samostatně v podobě částice *ne*. V rámci tohoto dělení nachází formální rozdíly mezi větnou a členskou negací v češtině, které podle něj spočívají především ve skutečnosti, že

- členská negace na rozdíl od větné nemá možnost označit přímý objekt alternativně k akuzativu také záporovým genitivem:

(5) *Neměli pro tu věc jména/jméno.*

(6) *Měli pro tu věc ne *jména / ne jméno, ale název.*

- členská negace neumožňuje záporovou shodu, tzn. shodu záporné podoby slovesa se zápornou podobou zájmeného, adverbialního či adjektivního totálního kvantifikátoru⁴⁷,

(7) *Petr nepřijel na žádnou konferenci, ale na svatbu.*

(8) **Petr přijel ne na žádnou konferenci, ale na svatbu.*

⁴⁷ Viz o tom také DOČEKAL, M. History of Czech negative noun phrases. Ms. Masarykova univerzita, Brno, 2010.

- větná negace operuje pouze na slovese, členská se může přiřadit k libovolnému konstituentu, na který má dosah.

Kosta také poukazuje na důležitost intonačního centra při odlišení členské a větné negace, všímá si kontrastivní intonace typické pro členskou negaci i faktu, že věty s větným zápořem, které ale mají intonační centrum jinde než na totálním identifikátoru, vyjadřují rovněž parciální negaci. Návrh struktury s členskou negací však Peter Kosta ve své práci nepředkládá.

2.3 Členská negace a funkční generativní popis

Základní teorií z oblasti popisu závislostní struktury, kterou budeme v této práci využívat, je funkční generativní popis. FGP je koncepce teoretického popisu jazyka, která chápe popis věty jako posloupnost jejích zápisů na jednotlivých rovinách jazykového systému. Na základě FGP byl vytvořen anotovaný syntaktický korpus, tzv. Pražský závislostní korpus (PDT), o kterém pojednáváme v kapitole 2.4.

2.3.1 FGP

Funkční generativní popis vznikl počátkem šedesátých let dvacátého století na Univerzitě Karlově, kde byl navržen kolektivem spolupracovníků v čele s Petrem Sgallem. Jde o pojmový rámec pro formální popis jazykového systému využívající závislostní syntax, který teoreticky navazuje na Pražskou školu. Podstatou tohoto přístupu je propojování jednotlivých rovin jazyka – roviny fonetické, morfonologické, morfematické, větněčlenské a tektogramatické (řazeno od nejnižší roviny k rovině nejvyšší). Při propojování rovin jsou využívány korespondence jednotlivých prvků, které odpovídají vztahu formy (prvky z nižší roviny) a funkce (prvky z roviny vyšší).

Nejdůležitějšími rovinami v rámci FGP jsou rovina větněčlenská a rovina tektogramatická (dále jen t-rovina). V obou těchto rovinách jsou věty znázorněny jako stromové struktury (stromy). Větněčlenská rovina zachycuje povrchovou syntax, t-rovina slouží k zachycení hloubkové syntaxe a je v ní rovněž zaznamenána informace o postavení daného prvku v rámci aktuálního členění.⁴⁸ T-rovina je nejvýznamnější z hlediska sémantické interpretace věty.

Vztahy mezi řídicími a závislými členy jsou na t-rovině zaznamenány pomocí tzv. *funktorů* – značek zachycujících sémantickou funkci jednotlivých uzlů v dané struktuře, které zároveň vyjadřují hloubkovou valenci. Funktory na základě jejich vlastností dělíme na *aktanty* (intenční doplnění, účastníky slovesného děje) a *volná doplnění*, mezi která řadíme také negaci. Každý aktant se u daného slovesa může vyskytnout v přímé závislosti pouze jednou a množství sloves, které mohou aktanty rozvíjet, je limitované. Naopak volná doplnění mohou rozvíjet jakékoliv sloveso a daná slovesa mohou rozvíjet i vícekrát (tato možnost však v případě negace logicky nemůže platit). Aktanty i volná doplnění vyskytující se ve valenční struktuře jsou buď obligatorní, nebo fakultativní, přičemž kritériem pro odlišení těchto dvou možností je tzv. *dialogový test*.⁴⁹

Výhodou FGP při zkoumání struktur s členskou negací je

- možnost úplného a komplexního zachycení jednotlivých struktur, ať už se jedná o věty či souvětí,
- možnost zachycení syntaxe i sémantiky jednotlivých větných členů.

Koncepce negace ve FGP je velmi precizně (a i z dnešního hlediska) a působivě zpracována v monografii Evy Hajičové: její pojetí je tématem následující kapitoly.

⁴⁸ K vývoji zachycování aktuálního členění ve FGP viz SGALL, P., HAJIČOVÁ, E., BURÁŇOVÁ, E.: *Aktuální členění věty v češtině*. Praha : Academia 1980.

⁴⁹ Test pomocí otázky na danou pozici založený na možnosti či nemožnosti odpovědět na tuto otázku „Nevím.“ Viz Panevová, J. *Formy a funkce ve stavbě české věty*. Praha : Academia, 1980, s. 29-32.

2.3.2 K pojetí syntaktické negace v rámci FGP

Funkční přístup ke generativnímu popisu struktur s negací, reprezentovaný u nás především knihou **Evy Hajičové** *Negace a presupozice ve významové stavbě věty*⁵⁰, se na rozdíl od přístupu transformačního (verze generativní gramatiky v 50. a 60. letech – Chomsky, 1965) zaměřuje na zkoumání sémantického dosahu negace a především jeho závislosti na principech aktuálního členění větného.

V sémantické reprezentaci se počítá se sémanticky relevantním pořadím prvků daným jejich výpovědní dynamičností. FGP na rozdíl transformační gramatiky nepoužívá pro zachycení pozice negace frázovou strukturu, ale strukturu závislostní. Při generování závislostní struktury pro negaci vychází Hajičová ve své knize mimo jiné z předpokladu, že

- prvky v sémantickém zápisu věty jsou uspořádány podle stupně výpovědní dynamičnosti, přičemž argumenty nalevo od slovesa jsou kontextově zapojeny a argumenty napravo od slovesa kontextově zapojeny nejsou,
 - negaci chápeme jako jeden typ volného doplnění slovesa (se slovesem je spojeno právě jednou hranou)⁵¹, pro který platí specifická omezení: nesmí být dále rozvíjeno a v sémantickém zápisu stojí těsně před slovesem (pokud je sloveso v sémantickém dosahu negace) nebo těsně za ním (pokud je sloveso mimo sémantický dosah negace)
- viz obr. 8,

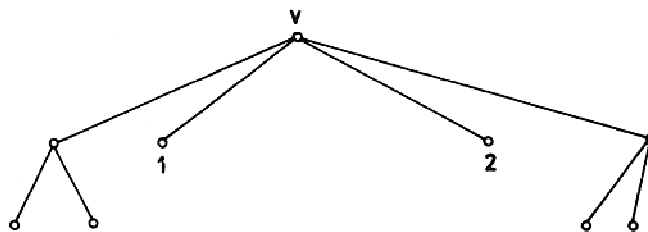
⁵⁰ HAJIČOVÁ, E.: *Negace a presupozice ve významové stavbě věty*. Praha : Academia, 1975.

⁵¹ Proti této variantě hovoří některé vlastnosti operátoru negace, kterými se od doplnění slovesa liší: především pak jeho umístění v sémantickém zápisu, kde stojí vždy těsně u slovesa. Z tohoto pohledu lze operátor negace považovat spíše za gramatém slovesa (podobně jako gramatém času, způsobu atd.). Zachycení operátoru negace jako gramatému slovesa ovšem není výhodné pro generování struktur s členskou negací, kdy sloveso stojí mimo dosah negace (Neg je v sémantickém zápisu až za slovesem). Zachycování negace jako volného doplnění slovesa navíc umožňuje jednotným způsobem zachytit větný i členský zápor.

- v dosahu negace je vše od tohoto operátoru vpravo až do konce poslední hrany vycházející ze slovesa.

Hajičová představuje základní schéma struktury závislostního stromu s možnými pozicemi operátoru negace vůči slovesu (viz obr. 8).

Obr. 8⁵²

Pokud visí operátor negace v pozici 1, je v dosahu negace celá část věty od slovesa až do konce věty. Dochází tudíž k negaci hlavního slovesa, respektive propozice. Operátor negace však nesmí stát v sémantickém zápisu kdekoliv před slovesem jako jeho doplnění, ale pouze těsně před ním.

Nachází-li se operátor v pozici 2, je v sémantickém dosahu negace pouze část věty složená z tří posledních uzlů. Tato varianta splňuje obecně přijímanou podmínku, že hlavní sloveso není negováno – při splnění dalších předpokladů (kontrastivní základ struktury atd.) by se tedy jednalo o strukturu zachycující členskou negaci.

Hajičová⁵³ si tedy všímá zásadní skutečnosti, že členský zápor může operovat také na hlavním slovese, viz příklad (9):

⁵² Převzato z HAJIČOVÁ, E.: *Negace a presupozice ve významové stavbě věty*. Praha : Academia, 1975, s. 85.

⁵³ HAJIČOVÁ, E.: *Negace a presupozice ve významové stavbě věty*. Praha : Academia, 1975, s. 96.

(9) *Nepřišel, protože pršelo.*

- a. Nepřišel, protože pršelo, ale protože mi potřeboval něco vyřídit.

ČLENSKÁ NEGACE: *přišel*

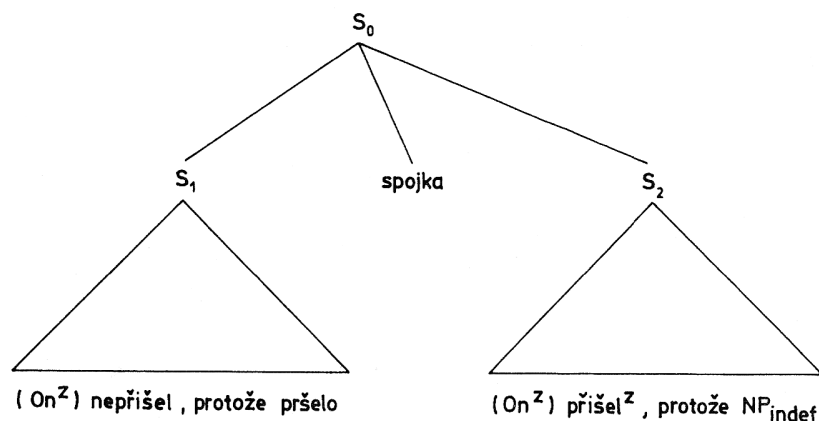
- b. Nepřišel, protože pršelo.

VĚTNÁ NEGACE: *nepřišel*

Věta (9) má dvě čtení, jak ukazují interpretace v (9a) a (9b): buď mluvíme o větné negaci, a to v případě, že je sloveso v sémantickém dosahu negace, anebo jde o členskou negaci, a to v případě, že sloveso není v sémantickém dosahu negace. Pokud není sloveso samo zasaženo negací, může (a v případě členské negace musí) být doplněno pokračováním, jak ukazuje věta (9a).

Hajičová⁵⁴ navrhuje zachytit obě možnosti pomocí koordinovaného spojení dvou vět, jak je uvedeno na obrázku 9. V případě (9b), tedy když jde o větnou negaci, je sloveso ve větě S_1 kontextově nezapojeno a spadá tedy do sémantického dosahu negace. Věta S_2 je v tomto případě redundantní, nesmí se objevit.

Obr. 9⁵⁵

Nepřišel, protože pršelo, ale protože mi potřeboval něco vyřídit.

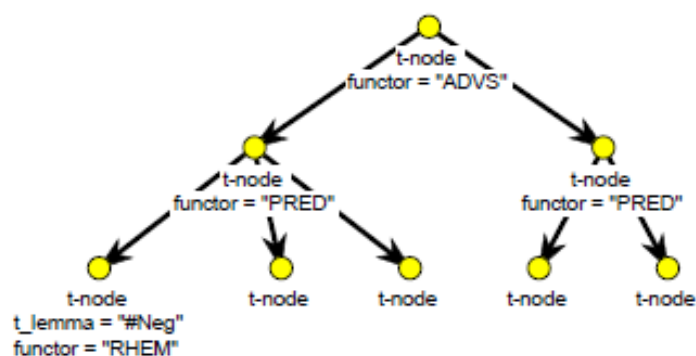
⁵⁴ HAJIČOVÁ, E.: *Negace a presupozice ve významové stavbě věty*. Praha : Academia, 1975, s. 96.

⁵⁵ Převzato z HAJIČOVÁ, E.: *Negace a presupozice ve významové stavbě věty*. Praha : Academia, 1975, s. 96.

Naopak mluvíme-li o členské negaci, tedy o případě (9a), musí být věta S_1 doplněna adverbativním spojením s větou S_2 . Potom by bylo možné získat členskou negaci v klauzi S_1 .

Hajičová však vidí problém při převádění tohoto sémantického zápisu do povrchové struktury, při němž by bylo nutno část spojení (v tomto případě větu S_2) vypustit. Zůstala by tedy pouze první část věty (S_1) s kontextově nezapojeným slovesem, což by umožňovalo pouze jedno čtení, a to s větnou negací. Členská negace by v této struktuře být vyjádřena nemohla: sloveso by bylo kontextově nezapojeno – pro členskou negaci je však zcela zásadní, aby sloveso bylo kontextově zapojeno, jak plyne z obrázku 9. Tato konstrukce je základem pro pozdější strukturu adverbativní koordinace v Pražském závislostním korpusu (viz schéma 10).

Obr. 10

Zachycováním negace v PDT se bude zabývat následující podkapitola.

2.4 PDT

Pražský závislostní korpus vzniká od roku 1995 pod záštitou Ústavu formální a aplikované lingvistiky MFF UK. Jde o soubor komplexně anotovaných vět z části Českého

národního korpusu. Jeho aktuální verze PDT 2.0⁵⁶ obsahuje 49 431 anotovaných vět. Anotace dat probíhá na třech rovinách – morfologické, analytické (větněčlenské) a tektogramatické. Ve verzi PDT 2.0, která je aktualizovanou verzí PDT 1.0, bylo na morfologické rovině anotováno 1 957 247 slovních jednotek, na rovině analytické 1 503 739 slovních jednotek a na tektogramatické rovině 833 195 slovních jednotek.⁵⁷ Kromě hloubkové syntaxe a sémantiky, koreference či lexikální sémantiky založené na valenčním slovníku, je v PDT 2.0 zachyceno také aktuální členění větné (TFA), které je důležité pro naše zkoumání chování členské negace v závislostní struktuře. V současné době se pracuje na další aktualizaci Pražského závislostního korpusu, verzi PDT 3.0.

V této práci využijeme pouze zobrazení na tektogramatické rovině (dále t-rovině), na které je každá věta (ve smyslu věty jednoduché i souvětí) znázorněna ve formě tzv. *tektogramatického stromu* (viz kap. 2.4.1). V tektogramatickém stromě jsou znázorněny také uzly převzaté z analytické roviny nebo uzly vygenerované dodatečně. O způsobu značkování a možnostech zachycování členské negace v PDT blíže pojednáme v následujících podkapitolách.

2.4.1 Základní pojmy z oblasti PDT

Anotace probíhá na třech rovinách: **morfologické**, **analytické** (povrchově syntaktické) a **tektogramatické** (hloubkově syntaktické). Na tektogramatické a analytické rovině jsou věty znázorněny jako **tektogramatické stromy** – grafická znázornění větných struktur složená z **uzlů** a **hran** (viz např. obr. 11).

⁵⁶ HAJIČ, J.; PANEVOVÁ, J.; HAJIČOVÁ, E; SGALL, P; ŠTĚPÁNEK, J.; HAVELKA, J; MIKULOVÁ, M; (2006): Prague Dependency Treebank 2.0. CD ROM. CAT: LDC2006T01, 1-58563-370-4. Linguistic Data Consortium, Univ. of Pennsylvania, Philadelphia, USA.

⁵⁷ Statistické údaje pocházejí z oficiálních stránek projektu na <http://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0/index-cz.html>.

Uzly zastupují jednotlivá **doplnění**. Obecně doplnění znamená jakékoliv autosémantické slovo, které je závislé na jiném slovu v závislostním stromě. O členské negaci hovoříme právě v souvislosti s negací jednotlivých doplnění – prvků, které doplňují strukturu řídicího členu, tedy slovesa. Doplnění se dělí jednak podle typu vztahu, který mají k řídicímu slovu (časová, místní, způsobová, kauzální), a jednak podle svých valenčních vlastností. Existuje doplnění valenční a nevalenční; obligatorní a fakultativní; aktanty a volná doplnění. Negace se z tohoto hlediska ve struktuře objevuje v podobě volného doplnění.

Každé doplnění je ve FGP charakterizováno tzv. **funktorem** – sémantickou značkou označující druh závislosti daného uzlu na jeho uzlu řídicím. Negace se většinou řadí mezi tzv. **rematizátory**, nejčastěji tedy bývá označována funktorem RHEM. Rematizátory jsou výrazy, které ve větě plní rematizační funkci – vyjadřují návaznost věty na předcházející kontext nebo různé modální a postojové charakteristiky. Jejich funkcí je také signalizovat ve větě kategorii aktuálního členění (TFA), a sice kategorie z hlediska výpovědní dynamičnosti nejpodstatnější – ohnisko a kontrastivní základ. **Ohniskem** rozumíme sdělně nejzávažnější kontextově nezapojenou část věty (v závislostní struktuře označenou _f), **kontrastivním základem** část kontextově zapojenou, která je zpravidla výběrem z množiny alternativ (tyto alternativy nemusejí být v textu explicitně vyjmenovány) a může navazovat na širší kontext. V závislostní struktuře jsou tyto výrazy označeny _c). Zbývající hodnotou atributu tfa je _t pro **topic**, čili nekontrastivní kontextově zapojený výraz.

V případě, že je negace součástí spojovacího výrazu (viz kap. 2.4.2.2), může mít také funktor CM – funktor pro uzel reprezentující výraz, který modifikuje souřadící spojovací výraz. Ve specifických případech mohou být uzly zastupující negační částici označeny také funktorem PARTL (uzel reprezentující samostatnou neslovesnou klauzi) či ID (uzel zachycující identifikační výraz). K významům dalších funktorů, které se vyskytují v příkladových tektogramatických stromech, viz kap. 7.

Ke značkám, kterými je každý uzel charakterizován, patří kromě funktoru a hodnoty atributu TFA také **tektogramatické lema**⁵⁸ neboli **t-lemma** – slovníkový tvar lexikální jednotky. Pro negaci (a také interpunkční znaménka nebo některé typy přidaných uzlů, které nejsou znázorněny v analytické rovině, a vyžadují proto formální lemma) se používá tzv. **zástupné t-lemma**. Zástupná t-lemata začínají znakem # (pro syntaktickou negaci se používá zástupné t-lemma #*Neg*). Členy koordinace mají navíc atribut *_M* (*is_member*).

Hrany v tektogramatickém stromě mohou být buďto závislostní (plné čáry reprezentující vztah závislosti) nebo z různých důvodů **nezávislostní** (označené přerušovanou čarou). Negace jakožto rematizátor nebo výraz modifikující souřadící spojovací výraz bývá zavěšena pomocí nezávislostní hrany podle pravidel pro zavěšování rematizátorů nebo modifikátoru spojky (tedy obvykle jako nejpravější levá sestra výrazu, na který má dosah). Hrana nad uzlem s funktoem RHEM určuje pozici rematizátoru v hloubkovém slovosledu, a tudíž jeho dosah. Uzel s funktoem CM vyjadřuje, že společně s rodičem tvoří jednu lexikální jednotku – hrana tedy vyjadřuje spíše vnitřní sounáležitost výrazů než jejich vzájemnou závislost.

V této kapitole jsme obecně charakterizovali Pražský závislostní korpus, nyní je tedy možno přistoupit ke způsobu zachycování členské negace v těchto datech.

2.4.2 Pojetí negace v PDT

V PDT jsou rozlišovány dva typy negace, a sice *negace lexikální* a *negace syntaktická*. Lexikální negací se rozumí užití negačního morfému (záporky *ne-*) k vytvoření záporné podoby substantiv, adjektiv a adverbí, přičemž zápornou hodnotu reprezentuje gramatém⁵⁹

⁵⁸ Pokud odkazujeme konkrétně na PDT, používáme variantu *lema*, nikoli *lemma*, ve shodě s anotační praxí.

V ostatních případech dáváme přednost variantě *lemma*.

⁵⁹ Gramatémy jsou tektogramatickými koreláty morfologických kategorií.

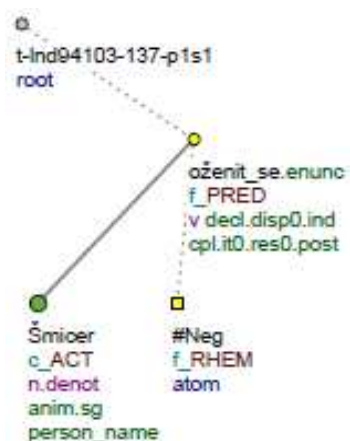
negace s hodnotou *neg1* u daného uzlu (t-lemma slov s lexikální negací má v tektogramatickém stromě kladnou podobu). Syntaktickou negací rozumíme prostředky, jimiž se popírá platnost obsahu výpovědi (celé nebo jen její části). V PDT není přímo deklarováno rozdělení negace na větnou a členskou, rozlišují se zde tři základní typy syntaktické negace:

- 1) „užití negačního morfému (předpony, zápornky *ne-*) k vytvoření záporné podoby slovesa (*Pavel včera nepřišel.*),
- 2) užití částice (zápornky) *ne* k popření nějakého doplnění ve větě (*Pavel přišel ne na návštěvu.*),
- 3) užití odpověďových částic *ne, nikoli/v*⁶⁰.

Ad 1)

Záporná podoba slovesa je v tektogramatickém stromě reprezentována dvěma samostatnými uzly: uzlem reprezentujícím sloveso v kladné podobě (v případě obr. 11 uzlu s t-lematem *oženit se*) a nově vytvořeným uzlem se zástupným t-lematem #Neg reprezentujícím negaci. Typická podoba záporné věty s negovaným predikátem tedy vypadá takto:

Obr. 11⁶¹

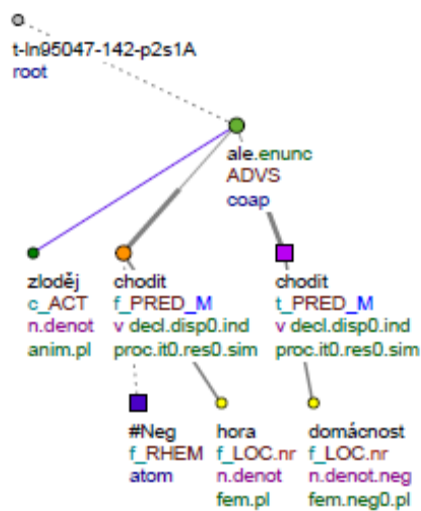
Šmicer se neoženil.

⁶⁰ MIKULOVÁ, M. a kol. *Anotace na tektogramatické rovině Pražského závislostního korpusu. Anotátorská příručka.* 2005, s. 424.

⁶¹ Převzato z PDT.

Uzel s t-lematem #Neg se doplňuje i pod nově vytvořené nebo zkopírované uzly (uzel v podobě čtverce s atributem `is_generated = 1`) reprezentující zápornou podobu slovesa (např. v případech, kdy se ve větě vyskytuje aktuální elipsa řídicího slovesa – tedy v případech, ve kterých je jednoznačné a v kontextu snadno dohledatelné, jaké sloveso bylo v povrchové podobě věty vypuštěno), viz obr. 12.

Obr. 12⁶²

Zloději nechodí po horách, ale po domácnostech.

Pod uzem pro tzv. *prázdné sloveso* (#EmpVerb), tedy pro sloveso, které nebylo v povrchové podobě věty vyjádřeno a jehož případná podoba není jednoznačná (gramatická elipsa), se uzem reprezentující syntaktickou negaci nedoplňuje.

V případě stromové struktury zachycující koordinaci dvou různých souřadně spojených predikátů (tedy dvou samostatných propozic) se nezachycuje uzem reprezentující syntaktickou negaci jako jejich společné rozvití, ale pro každé souřadně spojené sloveso je

⁶² Převzato z PDT.

podle kladného nebo záporného významu uzlu syntaktické negace buď doplněn, nebo doplněn není.

Ad 2) a 3)

Samostatně stojící zápornky *ne* a *nikoli/v*, tedy nejběžnější způsob vyjádření členské negace, jsou v tektogramatických stromech reprezentovány samostatnými uzly s t-lematy *ne*, *nikoli* a *nikoliv* (nezávisle na své funkci, tedy rovněž jako uzly s funktoři PARTL a ID – viz kap. 2.4.2.3 a 2.4.2.4).

Jak částice *ne*, *nikoli*, *nikoliv*, tak předpona *ne-* u záporné podoby slovesa, jsou tedy v tektogramatickém stromě zachyceny jako samostatné uzly.

Uzly reprezentující negaci mohou ve struktuře plnit následující čtyři funkce:

- a) rematizační funkci,
- b) funkci výrazu modifikujícího souřadící spojovací výraz,
- c) funkci (nezávislé) neslovesné klauze,
- d) funkci (volného nebo i valenčního) doplnění slovesa (pokud jsou použity metajazykově).

Zkoumání členské negace se týkají pouze první dva případy, je ale nutné je v závislostních strukturách odlišit od struktur zachycujících případy c) a d). O zachycování uzlů z negací v těchto čtyřech různých funkcích budou pojednávat následující podkapitoly.

2.4.2.1 Negační výraz jako rematizátor

Negační výrazy mohou být interpretovány a zachyceny jako rematizátory (viz kap. 2.4.1), pokud negují platnost obsahu celé výpovědi (v tradiční terminologii jde tedy o negaci větňou) nebo její části (pak jde o negaci členskou). Uzel reprezentující negační částici (*ne*, *nikoli/v*) nebo morfém (*ne-*) s funktořem RHEM se v tektogramatickém stromě umisťuje podle základních pravidel o umístění rematizátoru, tedy většinou bezprostředně před výrazem,

který rematizuje, tj. jehož příslušnost k ohnisku nebo kontrastivnímu základu signalizuje. Umístění rematizátorů v povrchovém slovosledu je poměrně volné. Téměř vždy stojí před těmi výrazy, které rematizují, tj. před výrazy, jejichž příslušnost k ohnisku nebo kontrastivnímu základu signalizují. O té části věty, která je rematizována, říkáme, že je v *dosahu rematizátoru*. Rematizátor může mít ve svém dosahu jeden, ale i více výrazů.

V dosahu negačního výrazu tedy nemusí být celá klauze (včetně řídicího predikátu), ale negován (rematizován) může být i menší úsek dané věty. Za rematizátor je v těchto případech považován rovněž morfém syntaktické negace *ne-*. Nejde však o typický rematizátor – od ostatních rematizátorů se ze své podstaty liší tím, že není v povrchové podobě realizován samostatným lexémem, ale pouze morfémem připojeným ke slovesu. V dosahu negačního morfému však není vždy celá klauze, jeho dosah je třeba určit na základě kontextu, často nadvětného. V současné době probíhá projekt anotace diskurzu⁶³, v rámci kterého jsou definovány také mezivětné adverzativní vztahy (tedy vztahy, které v našem pojetí rovněž signalizují výskyt členské negace).

Pro grafické znázornění dosahu rematizátoru v PDT jsou podstatné atributy aktuálního členění, které rovněž pomáhají určovat dosah negace.

2.4.2.2 Negační výraz modifikující souřadící spojovací výraz

Rozpor mezi větnou a členskou negací je v PDT řešen za pomoci funktoru CM pro tzv. *conjunction modifier* – nespojkové slovo modifikující souřadící spojovací výraz. Členská negace je pojmána jako transformát koordinovaného odporovacího spojení dvou vět s opačnou polaritou. Operátor negace je v těchto koordinacích (většinou se jedná o souřadné spojení odporovací s funktorem ADVS, ale může jít i o záporné varianty vztahu stupňovacího

⁶³ Grant GA 405/09/07299 – "Od struktury věty k textovým vztahům"

s funktorem GRAD, nebo vylučovacího s funktorem DISJ) považován za součást spojovacího výrazu *ne(jen) – ale (i)*, v terminologii PDT za jeho modifikátor. Negační výraz je modifikujícím výrazem souřadícího spojovacího výrazu v takovém souřadném spojení, ve kterém se může určitý spojovací výraz (spojka) použít pouze při negativní podobě jednoho z členů souřadného spojení.

2.4.2.3 Negační výraz jako neslovesná klauze

Za syntaktickou negaci jsou v PDT považovány také negační částice *ne, nikoli/v*, které mají samostatnou výpovědní funkci a mohou vytvářet neslovesné klauze, přičemž buď samostatně vyjadřují záporný význam (a), nebo zdůrazňují záporný význam celé následující slovesné klauze, která je však sémanticky úplná i bez nich (b). Uzel reprezentující částici má v takovém případě funktor PARTL.

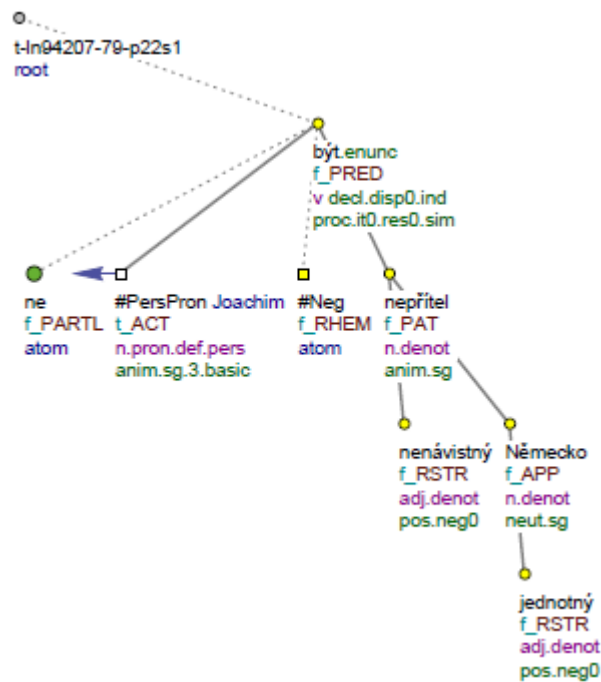
(10) *(Přijdete?) Nikoliv.PARTL*

(11) *(Přijdete?) Ne.PARTL, nepřijdeme.*

Jako uzel s funktorem PARTL, který je přímým potomkem kořene slovesné klauze, jsou zachycovány i případy, kdy negační nebo částice představuje přímou řeč (c).

(12) *Odpověď: "Nicoliv.PARTL."*

Obr. 13⁶⁴

Ne, není nenávislným nepřítelem jednotného Německa.

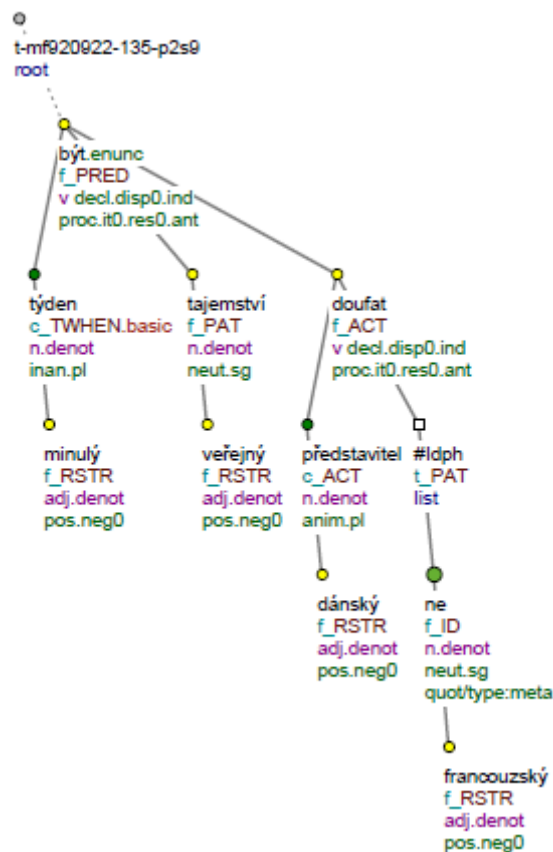
Takovéto případy se však v PDT vyskytují velmi zřídka – uzlů s t-lematem *ne* a funktoem PARTL bylo nalezeno pouze 12. Uzly s tímtéž funktoem a t-lematem *nikoliv* jsme v korpusu nenalezli.

2.4.2.4 Metajazykově užitá negační výrazy

Negační částice *ne*, *nikoli/v* mohou stát i v pozici aktantu nebo volného doplnění, pokud jsou užitý metajazykově. V těchto pozicích je zachycujeme podle pravidel anotace identifikačních výrazů. Metajazykově užitá negační částice je vždy zachycena jako identifikační struktura. Uzel reprezentující negační nebo afirmační částici má funktoer ID. Takovýchto případů jsme však v celém PDT zaznamenali pouze pět.

⁶⁴ Převezato z PDT.

Obr. 14⁶⁵

V minulých týdnech bylo veřejným tajemstvím, že dánský představitel doufal ve francouzské „ne“.

V této části kapitoly jsme se věnovali možnostem zachycování členské negace v teorii FGP aplikované na PDT – šlo tedy o systém, který při znázorňování struktury pracuje s tradičním závislostním pojetím. Nyní popíšeme přístup, který využívá méně tradiční způsob záznamu syntakticko-sémantických vztahů v dané struktuře, a sice teorii konstrukční gramatiky.

⁶⁵ Převzato z PDT.

2.5 Konstrukční gramatika

V této kapitole představíme úvod do teorie konstrukční gramatiky. Vzhledem k tomu, že tato teorie nebyla dosud v češtině popsána, pojednáme tuto kapitolu poněkud obšírněji. Činíme tak také proto, abychom vysvětlili principy, na jejichž základě hodláme vytvořit konstrukční rámce zachycující členskou negaci v češtině (viz kap. 4.1). Podrobněji k teorii CxG viz Fillmore (1988), Fried a Östman (2004), Fried (2010) a další, viz níže.

Konstrukční gramatika (CxG) je teoretický přístup pro popis jazykového systému, jehož základy byly položeny v osmdesátých letech dvacátého století na univerzitě v Berkeley v Kalifornii. Počátky této teorie jsou spjaty s pracemi Charlese Fillmora (zejména s jeho příspěvky k sémantice rámců, *Frame Semantics*⁶⁶), Paula Kaye a George Lakoffa.

Potřeba konstrukčního přístupu vyvstala z empirických pozorování chování jazykového systému. Například sémanticky rozostřené idiomy mohou sdílet aspekty běžné produktivní syntaktické struktury a naopak struktury zdánlivě transparentní v sobě mohou skrývat mnoho omezení, která nemusejí ze syntaxe na první pohled vyplývat, ale projeví se až v kontextu ostatních rysů. Oddělené analýzy těchto dvou jevů tedy mohou opomíjet důležitá zjištění o povaze jazykového systému (a jazykového povědomí mluvčích). Konstrukční teorie proto nabízí souhrnnou analýzu, která pokrývá obě tyto skupiny jazykových projevů.⁶⁷

CxG vychází z předpokladu, že forma je neodmyslitelně spjata nejen s významem, ale také s komunikační funkcí jazyka. Primární jednotkou formalismu CxG tedy není syntaktické spojení, ale gramatická konstrukce – konvencionalizovaná skupina jazykových rysů, jež společně tvoří danou strukturu.

⁶⁶ FILLMORE, CH. J. *Frame semantics. Linguistics in the Morning Calm*. Seoul : Hanshin Publishing Co., 1982, s. 111-137.

⁶⁷ viz FILLMORE, Ch. J.; P. KAY; O'CONNOR, M. C. Regularity and idiomaticity in grammatical constructions: The case of Let alone. *Language* 64. 1988, no. 3, s. 501-538.

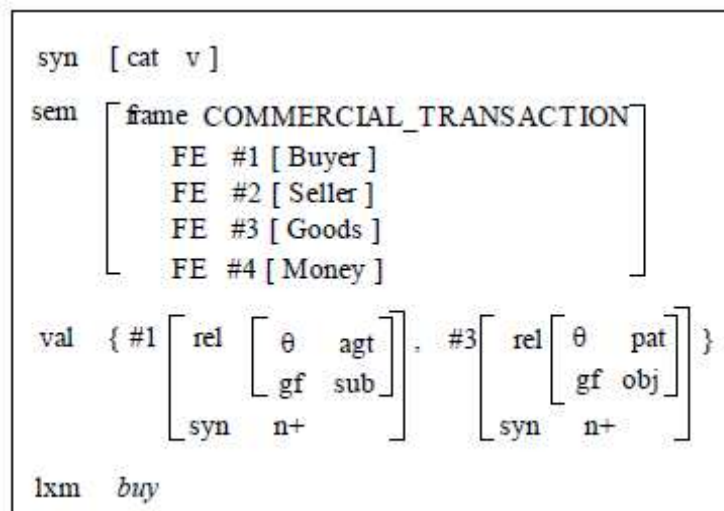
Cílem CxG je obsáhnout všechny jazykové jevy nezávisle na jejich okrajovosti nebo naopak centrálním postavení v jazykovém systému. Za tímto účelem také spojuje a využívá mnoho teoretických přístupů z nejrůznějších odvětví lingvistiky, jde tedy o velmi komplexní pojetí jazykového bádání.

CxG nečiní rozdíl mezi jádrem a periferií na základě hypotézy, že

- v systému, který dokáže pojmut okrajové jevy, lze zaznamenat i jevy zcela běžné,
- studium okrajových jevů může významně pomoci k porozumění povaze jevů zcela obvyklých (a tedy i gramatiky jako takové).

Splnění požadavku co možná nejúplnějšího popisu jazyka vyžaduje propracovaný formalismus, který by obsahoval všechny rysy v jedné struktuře. Tomuto nároku odpovídá podle teoretiků CxG právě užití symbolické jednotky konstrukce, která přehledně reprezentuje vztah mezi formou, významem a funkcí daného jevu. Konstrukce je aplikovatelná na všechny typy jazykových entit. Z formálních rysů v ní mohou být zachyceny vlastnosti syntaktické, morfologické i prozodické, z hlediska významu může informace z oblasti sémantiky, pragmatiky i diskurzních vztahů – viz obr. 15 zobrazující konstrukci pro plnou valenci slovesa *buy* (pro vysvětlení zkratk viz kap. 4.1). Z pohledu CxG je jazyk v podstatě sítí tvořenou množstvím takovýchto gramatických konstrukcí, které se vzájemně překrývají či doplňují a které spolu na základě shodných prvků v různé míře souvisejí.

Obr. 15⁶⁸

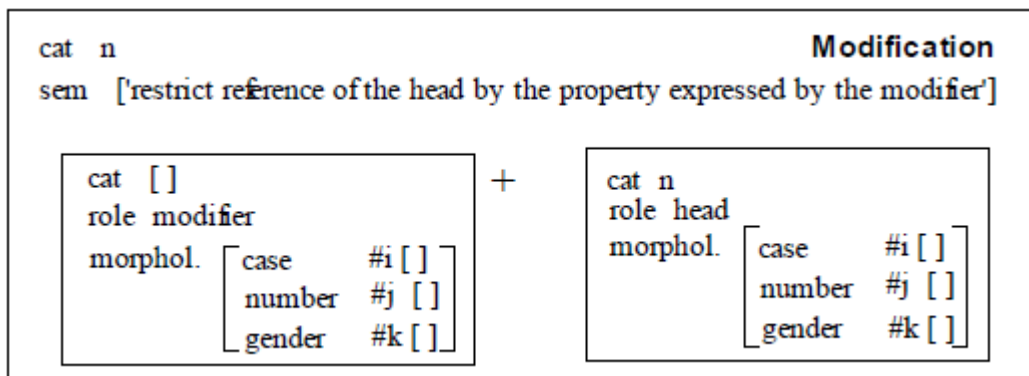
2.5.1 Předpoklady, cíle a metody CxG

CxG sdílí s generativní gramatikou (ze které také částečně vzešla) a mnoha dalšími teoretickými přístupy předpoklad, že jazyk je naučitelný kognitivní systém, který má bohatě stratifikovanou vnitřní strukturu a přirozené prostředky pro vytváření a interpretaci nových užití. Metodologické a výzkumné cíle spjaté s CxG však stojí v protikladu s generativní teorií – jsou založeny na myšlence, že mezi gramatikou a lexikonem není možno kategoricky rozlišovat, neboť se neustále vzájemně ovlivňují. CxG neodmítá intuitivní význam gramatického a lexikálního jakožto konceptuálních bází, nevyžaduje však stanovení pevné hranice mezi lexikální jednotkou a lexikálně nezávislou morfosyntaktickou strukturou. Lexikální jednotky a schematizované abstraktní gramatické vzory jsou viděny jako dva póly jediného jazykového spektra. V rámci konstrukcí se tedy setkáváme jak s plně specifikovanými lexikálními jednotkami, které nenabízejí prostor pro variabilitu (viz obr. 15), tak se schematickými syntaktickými nebo morfologickými vzory s různým stupněm

⁶⁸ Převzato z FRIED, M. *Construction Grammar*. To appear in: *Handbook of syntax* (2nd ed.). Berlin: Walter de Gruyter, 2010, s. 19.

závaznosti (viz obr. 16 znázorňující konstrukci pro modifikaci v češtině). Podobně s dalšími lingvistickými kategoriemi se zachází jako s funkčními prototypy.

Obr. 16⁶⁹

Konstrukční přístup nepracuje s představou a priori vytvořené univerzální struktury, která by byla základem každé gramatické konstrukce, ale sleduje autentické manifestace jazyka. Hledá vysvětlení pro univerzália stejně jako pro specifické jevy vyskytující se v různých kombinacích a kontextech. Proto se CxG velmi často zaměřuje na roli diskurzu, stejně jako na projevy kognitivních principů – využití metonymie, metafory, asociace, principů kategorizace aj. Celý konstrukční výzkum je v zásadě motivován základní otázkou: jakým způsobem je utvářena přirozená schopnost mluvčích vytvářet jazykové struktury a také jim porozumět.

2.5.2 Základní pojmy z oblasti CxG

Při užívání termínů z oblasti CxG je třeba v první řadě rozlišovat mezi termíny **konstrukce** a **konstrukt**. Termín konstrukce má v CxG status teoretické entity. Je definován

⁶⁹ Převzato z FRIED, M. *Construction Grammar*. To appear in: Handbook of syntax (2nd ed.). Berlin: Walter de Gruyter, 2010, s. 16.

jako symbolické schéma (znak), které představuje obecný základ pro zaznamenávání jakékoliv více či méně komplexní jazykové jednotky (ať už morfologické, slovní, fráze, celé věty atd.). Konstrukce umožňuje zaznamenat jak obecnou informaci vztahující se k jazykovým vlastnostem jednotky, tak specifické vlastnosti zkoumaného jevu. Zatímco **konstrukce** je tedy pouhou abstrakcí, schematickým modelem, který existuje v mysli mluvčího, **konstrukt** je její fyzická realizace, tj. konkrétní promluva nebo jazykové vyjádření. Konstrukce je de facto zobecněním konstruktů stejného typu. Jednotlivé konstrukce se navzájem liší podle funkce a typu jazykové jednotky, kterou popisují.

Konstrukce ovšem není jen sumou svých jednotlivých částí. Lze z ní odvodit význam, který by nemohl být derivován z každého konstituentu zvlášť. Konstrukce je objektem syntaktické reprezentace, který zároveň zachycuje jednu nebo více konvencionalizovaných funkcí. (Což ovšem neznamená, že by měly vlastní význam ve smyslu specifického sémantického obsahu.) Nejde o to, aby měla každá jednotlivá konstrukce vlastní význam, ale aby umožňovala zachycení sémantického obsahu popisovaného jevu.

2.5.3 Konvence při zachycování struktury

V CxG nejsou struktury generovány na základě prosté aplikace gramatických pravidel, ale jsou vytvářeny pro každý zkoumaný jev zvlášť. Neexistuje tedy mechanismus, pomocí něhož by bylo možno odvodit jednu konstrukci od druhé. Pokud si však konstrukce neodporují, mohou být snadno kombinovány. Gramatika je v podstatě vnímána jako jakýsi inventář konstrukcí (nepředpokládá se, že by však byl pro všechny jazyky stejný), které jsou organizovány v jakési pomyslné síti s různou mírou komplexnosti. Tato síť zachycuje vztahy mezi konstrukcemi tam, kde se jednotlivé rysy překrývají. Může být buďto onomaziologické nebo sémaziologické povahy. Zásadním nástrojem při vytváření sítí je systém odkazování v

konstrukcích, který zajišťuje jejich koherentnost. Díky němu se ukazuje, co mají dané konstrukce společného a čím se liší.

Konstrukčněgramatická literatura popisuje množství formalismů. Mezi základní patří zaznamenávání konstrukcí pomocí tzv. boxů – rámců zachycujících jednotlivé prvky struktury (viz kap. 4.1). (Podobný formalismus využívá například přístup HPSG, Head-driven phrase structure grammar – složková gramatika na bázi řízenosti, který ovšem tolik neintegruje sémantiku a nezaměřuje se na kognitivní aspekty zkoumaných jazykových struktur.) Ani tento záznam však není vymezen nijak striktně. Neexistuje závazně stanovená sada konstrukcí ani jejich prvků. Pokud jde o strukturní vztahy, záznam pomocí zapouštěných rámců zachycuje jak hierarchické vztahy, tak lineární uspořádání členů v konstrukci. Gramatické konstrukce zachycující jednoduché syntaktické konfigurace jsou víceméně nahraditelné složenými závorkami. Smyslem konstrukcí je vytvořit oporu pro empirické pozorování skutečnosti, že některé gramatické jevy (včetně těch, které jsou považovány za velice transparentní – vztah subjekt-predikát aj.) mohou vyžadovat reprezentaci obohacenou o některé další vrstvy informací např. z oblasti sémantiky, pragmatiky aj. Přehledný souhrn atributů, které může konstrukce obsáhnout, viz obr. 17.

Obr. 17⁷⁰

Domain	Attribute	Values
<i>Syntactic</i>	lexical category finiteness grammatical function	n, adj, v, p, ... +/- subj, obj, obl, ...
<i>Semantic</i>	number definiteness semantic role	sg, du, pl, ... +/- agent, patient, goal, ...
<i>Prosodic</i>	prosodic constituent intonation stress	word, phrase, clitic... falling, raising, ... primary, secondary, null

⁷⁰ Převzato z FRIED, M. *Construction Grammar*. To appear in: Handbook of syntax (2nd ed.). Berlin: Walter de Gruyter, 2010, s. 14.

Používání boxů je podle teorie CxG nejjednodušší cesta k zachycení všech potřebných informací tak, aby byly relativně přehledně zorganizovány.

2.5.4 Aktuální stav CxG bádání

CxG se ve svých počátcích zaměřovala především právě na idiomy, v současné době však obsáhne mnohem širší spektrum jazykového bádání, zahrnující např. také osvojování jazyka dítětem, otázky jazykové typologie či oblast počítační lingvistiky. Původně je CxG spřízněná se zmíněným Fillmorovým popisem sémantiky rámců (nejde ovšem pouze o sémantiku, tato teorie zahrnuje i pragmatické aspekty daných struktur). Již zde je lingvisticky relevantní informace organizována v rámcích, které reprezentují konceptualizace světa mluvčích. Jedna informace může být spjata s mnoha rámci a naopak: jeden rámec může být sdílen mnoha promluvami. Ve Fillmorově teorii se také spojuje lexikální význam jednotky s kanonickým vyjádřením jejích morfosyntaktických rysů⁷¹. CxG i sémantika rámců společně nabízejí model pro reprezentaci lexikálně-gramatických sítí, ve kterých relativní stabilita gramatické formy není v konfliktu s relativní flexibilitou významu a výrazové bohatosti a naopak. Fillmorovská škola je příznačná svým zaměřením na syntax frází a přijetím konzistentního formalismu jakožto způsobu zachování analytické přísnosti. Z dalších přístupů můžeme zmínit např. práci Adele E. Goldbergové, která se zabývá valenční strukturou v souvislosti s jazykovou akvizicí⁷², či Williama Crofta, který se zabývá otázkami

⁷¹ FILLMORE, CH. J. Grammatical Construction Theory and the familiar dichotomies. *Language processing in social context*. Amsterdam: North-Holland/Elsevier, 1989, s. 17-38.

⁷² GOLDBERG, A. E. *A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago : University of Chicago Press, 1995.

vztahujícími se k jazykové typologii⁷³. CxG je rovněž kompatibilní s mnoha jinými teoriemi, které se nějakým způsobem vztahují k formalismu konstrukce.

Pokud jde o vztah konstrukčněgramatického přístupu k členské negaci, není nám známo, že by se tímto jevem někdo zabýval. Dosud jsme se nesetkali ani s konstrukcemi pro zachycení členské negace v češtině, ani s konstrukcemi pro zachycení členské negace v jiném jazyce. Při vytváření rámců se tedy budeme opírat především o znalost obecných principů formalismu CxG.

V této kapitole jsme podali souhrn teorií, které se dosud zabývaly členskou negací, nebo o kterých předpokládáme, že nám umožní tento jev popsat. V následující kapitole popíšeme způsoby realizace členské negace v reálných datech.

⁷³ CROFT, W. *Radical Construction Grammar. Syntactic theory in typological perspective*. Oxford : Oxford University Press, 2001.

3. Popis dat

Výskyty členské negace nalezené při průzkumu dat v příslušných korpusech lze rozdělit do dvou základních skupin: jednak výskyty členské negace vyjádřené částicemi *ne* a *nikoliv* stojícími před negovaným větným členem (o nichž pojednáváme v kapitole 3.1) a jednak výskyty členské negace, která se realizuje jako součást predikátu (viz kap. 3.2). Cílem této kapitoly není provést detailní statistickou analýzu korpusů (připouštíme, že zejména při komplikovaném prohledávání PDT jsme nemuseli definovat všechny dotazy zcela bezchybně). Chceme zde pouze demonstrovat způsoby, jakými se členská negace v datech realizuje. Ilustrační příklady v této kapitole jsou převzaty z ČNK SYN2005, v PDT 2.0 je však možno najít příklady analogické.

3.1 Členská negace vyjádřená částicemi *ne* a *nikoliv*

Základní podoba členské negace realizovaná jako samostatně stojící částice *ne* může negovat jak komplementy, tak adjunkty. Stojí vždy před členem, který neguje (případně jeho rozvitími), tzn. nalevo od něj.

Participant, který je negován, může stát napravo i nalevo od slovesa, přičemž tato pozice má vliv na aktuální členění větné.

Členská negace v podobě částice *ne* může negovat:

- podmět:

Ne Mari, ale Luca něco skrývá.

- předmět:

On by každý chalupník potřeboval ne dílničku, ale magacín.

- přívlastek:

*Už **ne nákladní**, ale osobní doprava se stala hlavním zdrojem příjmů a. s. Jindřichohradecké místní dráhy.*

(V případech, kdy bylo podstatné jméno realizováno v části s negací, jsme zaznamenali elipsu řídicího členu v části s kladnou polaritou.

Ale něco nás drželo zpátky - ne morální důvody, ale spíš chemické.)

- příslovečné určení

*Pustil tašky na zem, objal ji a políbil – **ne eroticky**, ale tak, aby oba pocítili úlevu a štěstí.*

V korpusech jsme našli také velmi řídké výskyty částice *ne* stojící samostatně před I-ovým přičestím jednoduchého predikátu, který vyjadřuje podmiňovací způsob:

*Možná by nás ale překvapilo, kdyby došlo ke kritické situaci, kolik z nich **by ne hovořilo**, ale jednalo.*

Několikrát jsme se také setkali s částicí *ne* stojící před jmennou částí sponově jmenného predikátu:

*Byl **ne příslušníkem** směru, ale jeho zakladatelem a chodil v kulichu.*

Kromě výše uvedených průkazných dokladů existuje předpoklad, že samostatně stojící částice může také negovat více než jeden větný člen – jde o věty typu *Dal ne kytku mamince, ale víno tatínkovi*. Tyto věty jsou však dosti pragmaticky zatížené a v korpusech jsme podobné výskyty nenalezli. Rovněž jsme nezaznamenali výskyt částice *ne* stojící samostatně před doplňkem. Ani takovéto věty by však hypoteticky nebyly negramatické:

*Bratr odešel **ne rozhněván**, ale usmířen.*

Členská negace vyjádřená částicí *nikoliv* se vyskytuje ve stejných pozicích jako částice *ne* (lze je libovolně zaměnit), doložený počet výskytů tohoto tvaru je však v obou korpusech nižší. V SYN2005 jsme zaznamenali přibližně třikrát více výskytů členské negace vyjádřené částicí *ne* než výskytů členské negace vyjádřené částicí *nikoliv*, v PDT je tento poměr 220 ku

119 výskytům. Členská negace stojící samostatně měla v obou korpusech menší počet výskytů než členská negace operující na slovese.

3.2 Členská negace vyjádřená negací na predikátu

Členská negace operující na predikátu se realizuje pomocí předpony *ne-*, přičemž negovaný člen stojí většinou vpravo od slovesa. Pakliže se negovaný člen vyskytne nalevo od slovesa, vyžaduje v kontrastivní části částici *ano*.

Poi vám nemusí chutnat, ale papája určitě ano.

Negace operující na predikátu má dosah na tyto větné členy:

- podmět:

*Za deskou psacího stolu **neseděl Percival**, ale inspektor Neele.*

- předmět:

*V kině **jsme nefandili policistovi**, ale zločinci.*

- přívlastek:

*Volně žijící primáti **nepoužívají technické**, ale sociální nástroje.*

- příslovečné určení:

***Nemluvila deltštinou**, ale univerzálním jazykem mrtvých, kterému však z živých rozuměli jen čarodějové.*

Stejně jako samostatná částice může členská negace negovat také jmennou část predikátu, přičemž operuje na sponě:

*Šaty **nebyly vyzývavé**, ale střízlivě elegantní.*

Předpokládáme také možnost výskytu struktury, ve které by členská negace negovala predikát samotný:

Petr nemluví, ale mumlá.

Takovéto případy jsme však v korpusech nenalezli.

V této části práce jsme provedli stručný popis dat, na jejichž základě můžeme v následující kapitole formulovat pravidla pro vymezení členské negace v češtině.

4. Formulace pravidel pro vymezení členské negace

V této kapitole se pokusíme stanovit základní pravidla pro vymezení členské negace v češtině. Při jejich vytváření jsme vycházeli jednak z odborné literatury a jednak z výše nastíněného průzkumu korpusových dat. Jako základní pravidla pro vymezení členské negace uvádíme tedy následující body:

- 1) Členská negace se může realizovat nejen jako samostatná záporná částice *ne*, *nikoliv*, ale i jako předpona *ne-* operující na slovese.
- 2) Členská negace vždy vyžaduje doplnění⁷⁴ adverbzivní povahy (na úrovni věty nebo na úrovni textu⁷⁵).
- 3) Členská negace, která neoperuje na predikátu, se vždy vyskytuje před větným členem (případně jeho rozvitími), který neguje.

Pravidlo 1) neznamenaá popření rozdílu mezi větnou a členskou negací, vychází však spíše z rozlišení negace na negaci participantů a negaci propoziční. V případě, že negace operuje na predikátu, nemusí být negována propozice jako taková, ale pouze některé z valenčních doplnění záporné podoby slovesa.

Pravidlo 2) připouští konstrukce

- které vyjadřují kontrast, ale není v nich doplněno elidované sloveso (struktury typu (a)),
- které jsou tradičními koordinacemi dvou propozic v odporovacím poměru – tj. elidované sloveso je v nich doplněno (struktury typu (b)).

⁷⁴ Zde nechápeme doplnění ve smyslu FGP (tj. jako komplement ve smyslu MČ 3), ale jako vysvětlení či upřesnění kontrastivní povahy.

⁷⁵ Pakliže bude platit podmínka 1), je možno připustit kromě tvrzení, že “větu s členským zápořem je třeba chápat jako transformát koordinovaného odporovacího spojení dvou vět, kladné a záporné” (MČ, s. 263) také možnost nadvětného odporovacího vztahu – př. *Petr nešel domů. Šel k tetě.*

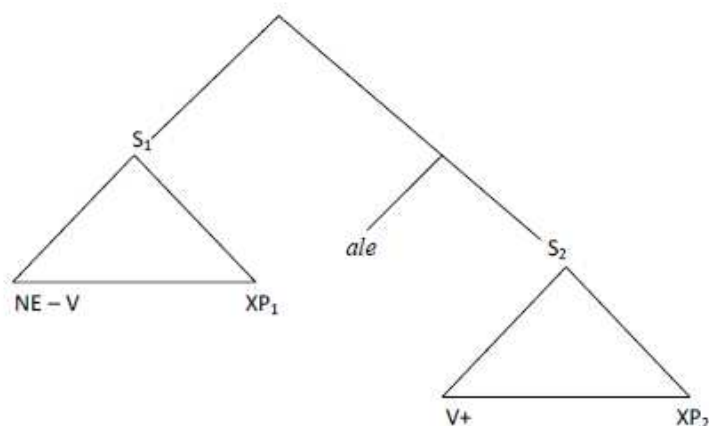
(a) *Nepřišel Petr, ale Pavel.*

(b) *Nepřišel Petr, ale přišel Pavel.*

Tyto konstrukce můžeme schematizovat následující způsobem:

(a) NE – V..... [XP₁, *ale* XP₂]

(b)

„X“ v těchto schématech zastupuje všechna doplnění, na která může mít členská negace operující na predikátu dosah.

Pro příklady typu (a) zavedeme v této práci termín **kontrastivní negace**, abychom je tak odlišili od příkladů (b). Kontrastivní negace může být chápána stejně jako struktura typu (b), v některých rysech se ale přesto liší. Jsou to zejména tyto:

1. Ve struktuře (b) jsou obě propozice na sobě nezávislé – přesněji věta s *ale* je obsahově i formálně nezávislá na první větě. Ve struktuře (a) tomu tak není. Z toho plyne, že ani sloveso nemusí být v příkladu (a) v obou větách totožné. Jsou možné kombinace typu

Nepřišel Petr, ale Pavel zato zůstal celé odpoledne., které rovněž implikují, že nepřišel Petr a přišel Pavel, ale není nutné to explicitně vyjádřit stejným prostředkem.

2. Obě struktury se liší hodnotami pro aktuální členění. Ve větě (a) musí být negovaný člen vždy v rématu (focus), ale v případě (b) je možné říci *Petr nepřišel, ale přišel/zastavil se/dlouho se zdržel etc. Pavel*, kde větný člen Petr může být kompletně kontextově zapojený. Naopak není možné říci **Petr nepřišel, ale Pavel*. V případech, kdy je negovaný prvek kontextově zapojen a zároveň chceme vyjádřit celou propozici, sloveso elidovat nelze, aniž bychom doplnili zástupné *ano* – *Petr nepřišel, ale Pavel ano*. Přítomnost tohoto výrazu je tedy znakem propozičnosti – rématem je *přišel Pavel*, nikoliv už jen *Pavel*.
3. V případech, kdy je v kontrastu samotné sloveso (věty typu *Petr nemluví, ale mumlá.*) rovněž nehovoříme o elizi, přestože formálně i pragmaticky je tento typ vět totožný s větami typu (c).

V souvislosti s **Pravidlem 2)** je nutno zmínit také skutečnost, že se v datech vyskytly také případy, kdy struktura s negovaným větným členem doplnění kontrastivní povahy nevyžadovala. Tyto výskyty je možno kategorizovat. Šlo o záporku *ne* vyskytující se

- a) před kvantifikátorem (věty typu *Ne všechno je však jasné a všeobecně přijímané.*⁷⁶)
- b) před některými adverbiálními výrazy (věty typu *Ne náhodou už v pátek začaly v rekreačním středisku u Berouna, kde probíhala výkonná rada ODS, vyzvánět telefony.*⁷⁷)
- c) jako součást konstrukce s významem srovnání (*ani ne tak – jako*)

⁷⁶ Ukázka převzata z PDT.

⁷⁷ Ukázka převzata z PDT.

d) jako součást konstrukce vyjadřující podmínku (*pokud ne – tak*)

V případě a) se jedná o klasickou parciální negaci, která „se netýká celého oboru aplikace predikátu, větný člen specifikuje obor, dosah, míru nebo jiné omezení platnosti predikátu.“⁷⁸ Tento typ členské negace nevyžaduje doplnění již ze své logické podstaty. Věta s parciální negací, např. *Ne všichni přišli.* logicky (v přirozeném jazyce, nikoliv dle formálních pravidel výrokové logiky) implikuje, že se někdo dostavil – nevyžaduje tedy doplnění ve smyslu, *ale někteří ano.*

Pokud jde o případ b), v korpusech byly frekvenčně nejvíce zastoupeny negované adverbialní výrazy jako *ne plně, ne zcela, ne děle, ne naposledy, ne zadarmo, ne neprávem* aj.

Analýza dat tedy ukázala, že nejpřesněji odpovídá skutečnosti pojetí členské negace v knize Evy Hajičové (Hajičová, 1975), která navrhuje uspořádání prvků v konstrukci s negací podle výpovědní dynamičnosti (viz kap. 2.3.2). Takovéto uspořádání je v jazyce přirozené a v závislostních systémech navíc nejpřehledněji zachytitelné.

V následujících podkapitolách vytvoříme na základě výše formulovaných pravidel formalismy pro zachycení členské negace v systému CxG (viz kap. 2.5). Dále prozkoumáme, nakolik těmto pravidlům odpovídá zachycení členské negace v systému FGP aplikovaném na PDT (viz kap. 2.4) a případně navrhneme úpravy.

4.1 Zachycení členské negace v systému CxG

Po průzkumu dat a formulaci pravidel pro vymezení členské negace v češtině jsme vytvořili čtyři základní zobecňující konstrukční rámce pro věty typu 1 – 4. V těchto rámcích jsme pak aplikovali poznatky z předchozích kapitol.

⁷⁸ Kolektiv autorů. *Mluvnice češtiny 3*. Praha : Academia, 1987, s. 265.

- 1) *Nepřišel Petr, ale Pavel.*
- 2) *Přišel Petr, ale ne Pavel.*
- 3) *Přišel ne Petr, ale Pavel.*
- 4) *Ne Petr přišel, ale Pavel.*

Konstrukce se vzájemně liší především různým umístěním operátoru negace (v souladu s **Pravidlem 1**) je operátor negace umístěn také na slovese – jednak na plně realizovaném finitním tvaru a jednak na slovese elidovaném) a důsledky, které z něj pro celý formalismus vyplývají.

Při reprezentaci jednotlivých rámců (rámcem je myšlen každý jednotlivý box v zápisu) budeme využívat těchto konvencionalizovaných zkratek:

- **sem** pro určení rámce z hlediska sémantiky
- **prag** pro určení rámce z hlediska pragmatiky
- **neg** pro negativní morfém/záporku a vyjádření negativní polarity
- **pos** pro vyjádření kladné polarity
- **cat** pro určení rámce z hlediska morfologické kategorie
- **val** pro valenci
- **lxm** pro lexém
- **⊙** pro sémantickou roli daného členu
- **V** pro sloveso
- **+** pro jeden a více členů reprezentace téže syntaktické kategorie
- ***** pro nula nebo více členů reprezentace téže syntaktické kategorie
- **[]** pro libovolný prvek dané kategorie (př. cat [] – jakýkoliv slovní druh)

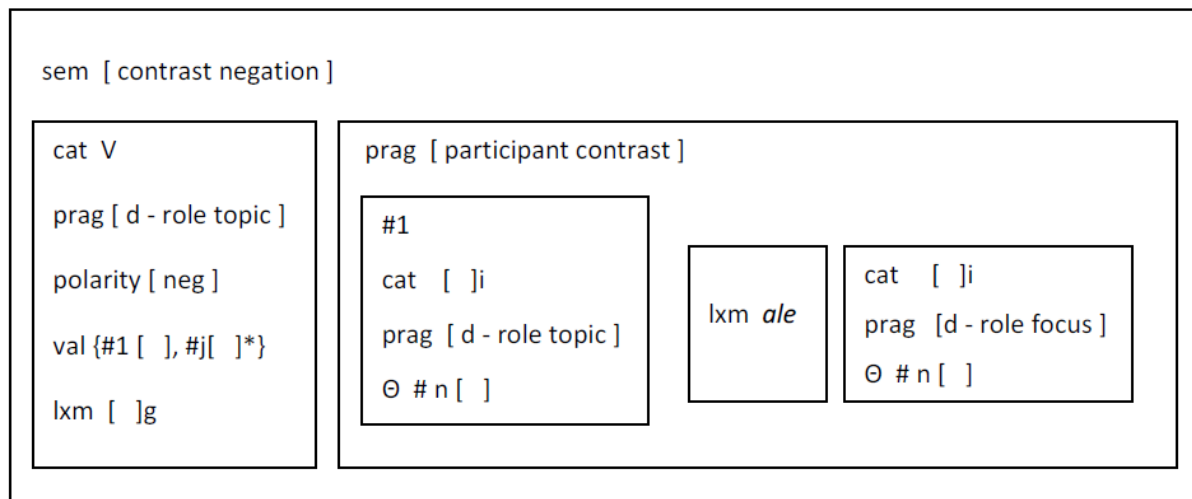
Všechny čtyři formalismy shodně zachycují některé prvky vyplývající z povahy členské negace obecně. Jsou to:

- **sem** [**contrastive negation**]⁷⁹ – označení základního (zastřešujícího) rámce konstrukce, které celou konstrukci sémanticky specifikuje jako kontrastivní negaci
- rámec s označením **lxm ale** zachycující obligatorní lexikální realizaci adverbzativního koordinačního vztahu
- prvek **cat** [**ji**] v obou částech koordinačního spojení vyjadřující shodu daných výrazů z hlediska morfologické kategorie
- prvek **Θ # n** [] vyjadřující shodu sémantických rolí daných členů (příčemž # n znamená totožnost obecně)
- shodné pořadí prvků v rámci aktuálního členění **prag** [**d – role topic**] atd.

Přestože jsme k zobecněným podobám rámců dospěli na základě analýzy dat z ČNK, pro zjednodušení využijeme uměle vytvořené příkladové věty. Výskyt příkladů, které jsou reprezentovány jednotlivými konstrukcemi, jsme zpětně znovu ověřili.

Základní konstrukce zachycující členskou negaci v češtině mají tedy následující podobu:

Konstrukce 1

Věty typu *Nepřišel Petr, ale Pavel.*

⁷⁹ Formalismy ponecháváme záměrně v angličtině, závazná česká terminologie nebyla dosud vytvořena.

V této konstrukci je zachycena členská negace operující v rámci adverzativní koordinace na predikátu první věty s elidovaným predikátem v druhé části konstrukce – jde tedy o **kontrastivní negaci** (viz kap. 4).

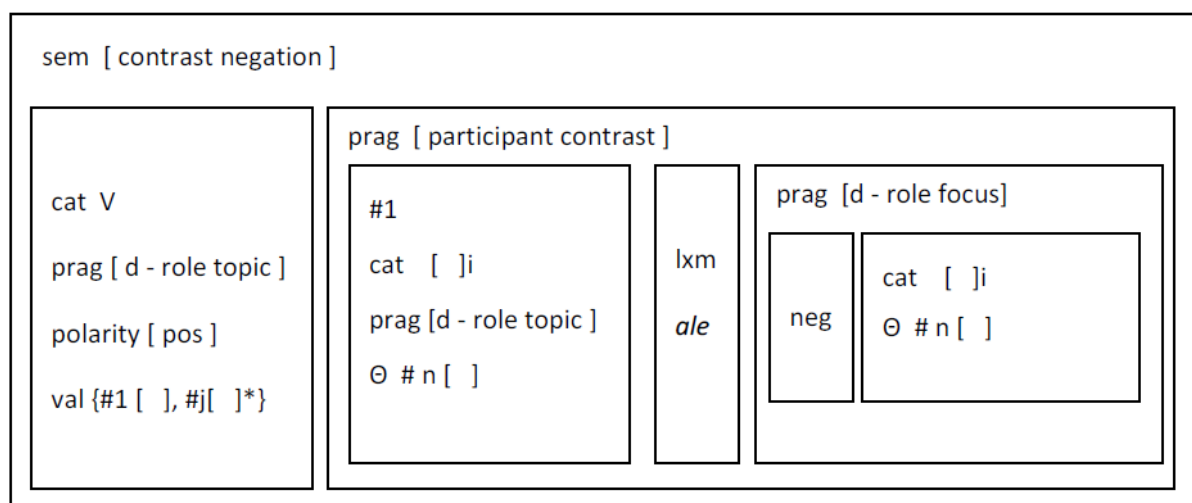
V prvním vnitřním boxu (zleva) vidíme negované sloveso, které musí mít ve valenčním rámci aspoň jeden prvek – tedy větný člen, který bude negován (logická základní podmínka týkající se všech konstrukcí vyjadřujících členskou negaci). Libovolné konkrétní lexikální obsazení se obvykle nezaznamenává, zde je však důležitá indexace lxm []g. Ta zde vyjadřuje shodu lexikálního obsazení predikátů, kterou bychom případně našli v konstrukcích zachycujících elipsu ve druhé části koordinace – *Nepřišel Petr, ale (přišel) Pavel*.

Elipsu ve formalismu záměrně nezachycujeme, její reprezentace by změnila význam celé kontrastivní negace a museli bychom vytvořit formalismus pro shodu dvou koordinovaných klauzí V1 s negativní a V2 s pozitivní polaritou. Případná podoba elidovaného slovesa by ale vypadala zhruba následovně:

cat V
polarity [pos]
lxm []g

V případě realizace plné propozice (tedy při vyjádření elidovaného slovesa) by *Konstrukce 2* měla být protikladem *Konstrukce 1*. Ne však v případě zachování výpustky (tedy případě užití, které je dle počtu výskytů v korpusu běžnější). Konstrukce s obrácenou polaritou jednotlivých částí tedy bude vypadat následovně:

Konstrukce 2

Věty typu *Přišel Petr, ale ne Pavel.*

Z podrobnější analýzy vyplývá, že posunutí negace do druhé části koordinačního spojení a zachování výpustky generuje změny chování celé koordinace. Důkaz pro rozdílnou platnost těchto koordinací dokazuje **test pomocí spojky a**. V konstrukcích, kde se v první části vyskytuje sloveso s kladnou polaritou (*Konstrukce 2*) je odporovací spojka *ale* nahraditelná spojkou *a*, aniž by spojení pozbylo kontrastivní povahu:

Přišel Petr, a ne Pavel.

Správně označované doklady pro koordinace tohoto typu, tedy adverzativní spojení přes spojkou *a*, byly v datech nalezeny (př. „*Je to problém lidí, a ne legislativy,*“ *„dodává Sovák.*⁸⁰)

Konstrukce s obrácenou polaritou (*Konstrukce 1*) takovou transformaci neumožňují.

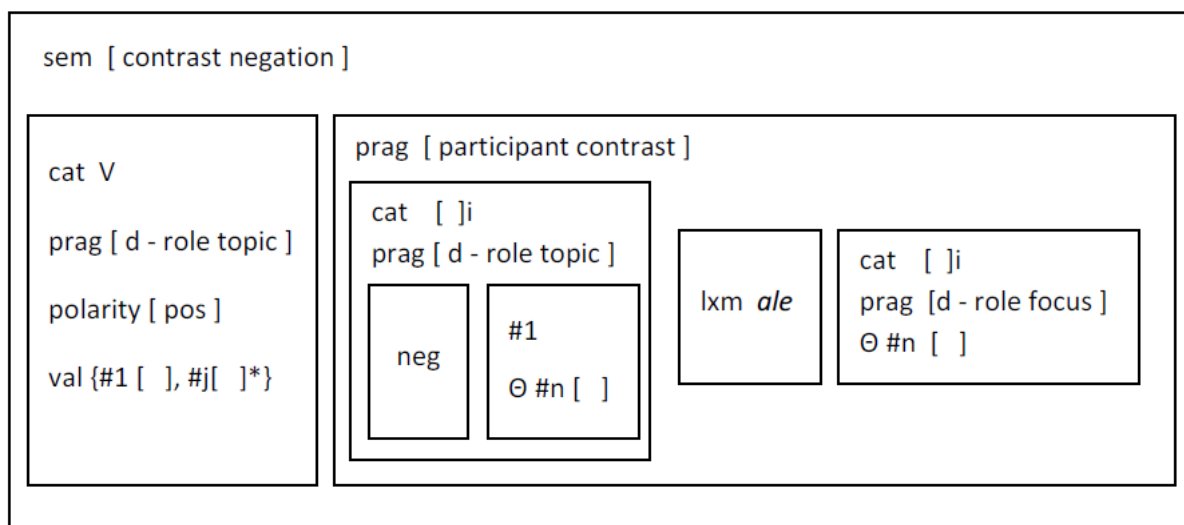
** Nepřišel Petr, a Pavel.*

Jde tedy o dvě odlišné konstrukce.

⁸⁰ Ukázka převzata z PDT.

Na základě průzkumu dat a výše formulovaných pravidel týkajících se postavení členské negace v české větě bylo rovněž nutno vytvořit dvě základní varianty zachycující případy, kdy členská negace operuje na jiném větném členu než na predikátu. První zachovává pořádek členů konstrukce dle běžného aktuálního členění:

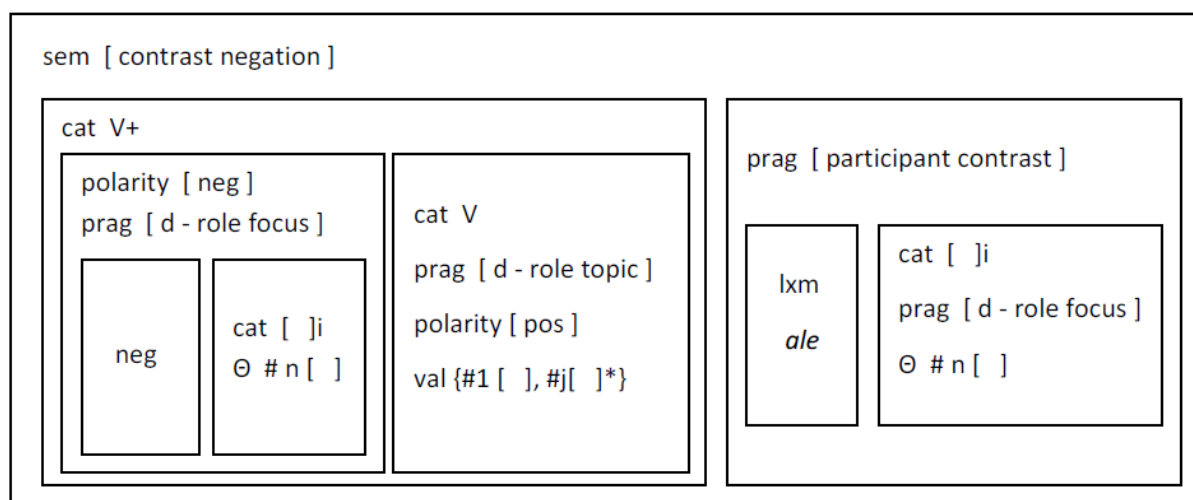
Konstrukce 3

Přišel ne Petr, ale Pavel.

V této konstrukci je kontextově zapojené sloveso a první negovaný člen. Druhý člen (*Petr*) stojí v rématu (d-role focus). V ČNK jsme však našli také doklady pro typ konstrukce, ve které negovaný kontextově nezapojený agent předchází sloveso:

Konstrukce 4

Ne Petr přišel, ale Pavel.

V tomto případě dochází k porušení výpovědní dynamičnosti sdělení z důvodu rozbití rématu, které je zapříčiněno pozicí slovesa v této větě. Syntaktická organizace věty tedy narušuje organizaci aktuálněčlenskou. Aktuální členění je narušeno přítomností prvku s platností focus v pozici topic. Samostatná konstrukce tohoto typu vyvolává otázku, jakou aktuálněčlenskou platnost zde má sloveso. Z průzkumu dat za účelem zjišťování kontextu vyplynulo, že sloveso je ve většině případů kontextově zapojeno.

Tyto příklady *Konstrukce 4* však v korpusu SYN2005 vyskytují poměrně ojediněle. Je to pravděpodobně dáno skutečností, že tyto konstrukce duplikují funkci větné negace, kterou jsou tedy zřejmě v přirozeném jazyce nahrazovány. V PDT jsme výskyty podobného typu nenalezli – v případě aplikace platných pravidel pro zachycení rematizátoru a hodnoty TFA by nám však takováto struktura generovala problém s projektivitou, respektive musela by být zachycena jako neprojektivní.

Zachycení členské negace pomocí formalismů prokázalo, že systém CxG dokáže její základní rysy poměrně přehledně pojmut. Stejně jako v případě zachycení členské negace

v tektogramatických stromech, i zde zatím chybí atribut pro intonaci. CxG však disponuje možnostmi pro zaznamenání těchto hodnot (*domain: prosodic, attribute: intonation, values: falling, raising...* – viz obr. 17).

Nyní přejdeme k zachycování členské negace v tektogramatických stromech, které využívá FGP.

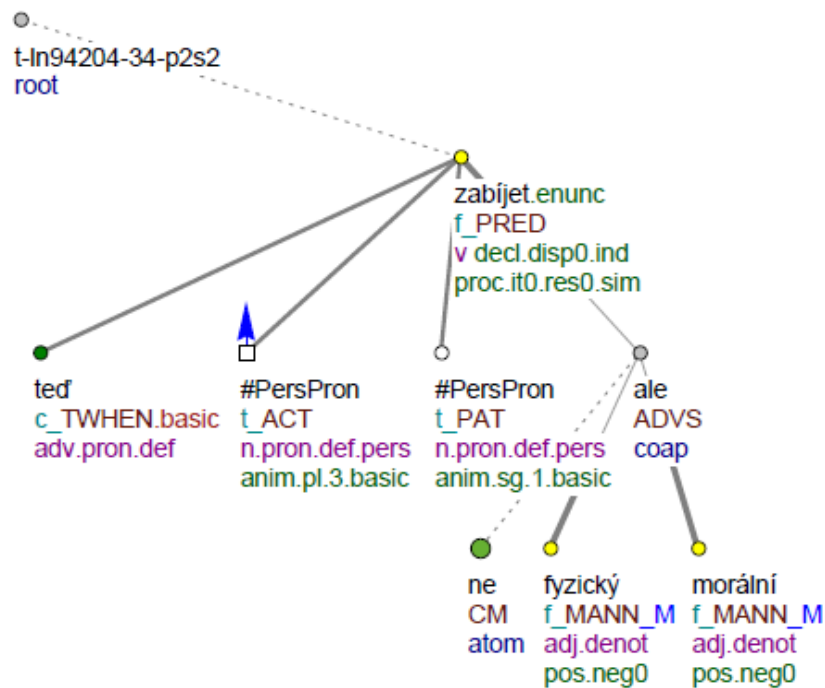
4.2 Zachycení členské negace v systému FGP

Systém FGP, respektive PDT, zachycuje členskou negaci několika základními způsoby. V této podkapitole se zaměříme na analýzu těchto jednotlivých možností v porovnání s pravidly pro vymezení členské negace, která jsme stanovili výše.

4.2.1 Členská negace vyjádřená ne

Uzel pro členskou negaci vyjádřenou částicí *ne* může mít v PDT dva funktoři, a sice funktoři CM a funktoři RHEM (viz kap. 2.4.2.2 a 2.4.2.1). Za předpokladu, že byl řídicí uzel koordinace správně označen funktořem pro odporovací (ADVS), vylučovací (DISJ) nebo gradační (GRAD) vztah, visel uzel pro členskou negaci zachycenou jako modifikátor spojky vždy podle pravidel (viz obr. 18). Nejde tedy o koordinaci vět, jak ji definuje Eva Hajičová (Hajičová, 1975), ale o koordinaci větných členů. Takovýchto správně označených výskytů negace s t-lematem *ne* a funktořem CM jsme v PDT zaznamenali 47.

Obr. 18⁸¹

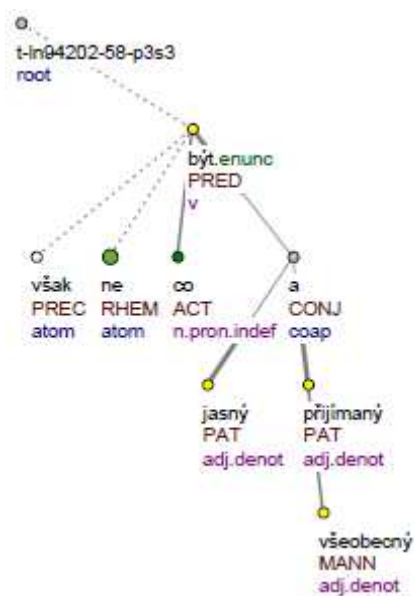

Nyní mne zabíjíte ne fyzicky, ale morálně.

Částice *ne* může viset samostatně také jako rematizátor s funktorem RHEM, a to tam, kde není součástí adverzativní koordinace (viz obr. 19). Vzhledem ke kontrastivní povaze členské negace se v PDT vyskytuje zřídka, a to sice v těch případech, které jsme označili jako výjimky (viz úvodní část kap. 4). Přesto jsme v PDT našli 173 výskytů takto definované samostatně stojící negační částice.

⁸¹ Převzato z PDT.

Obr. 19⁸²

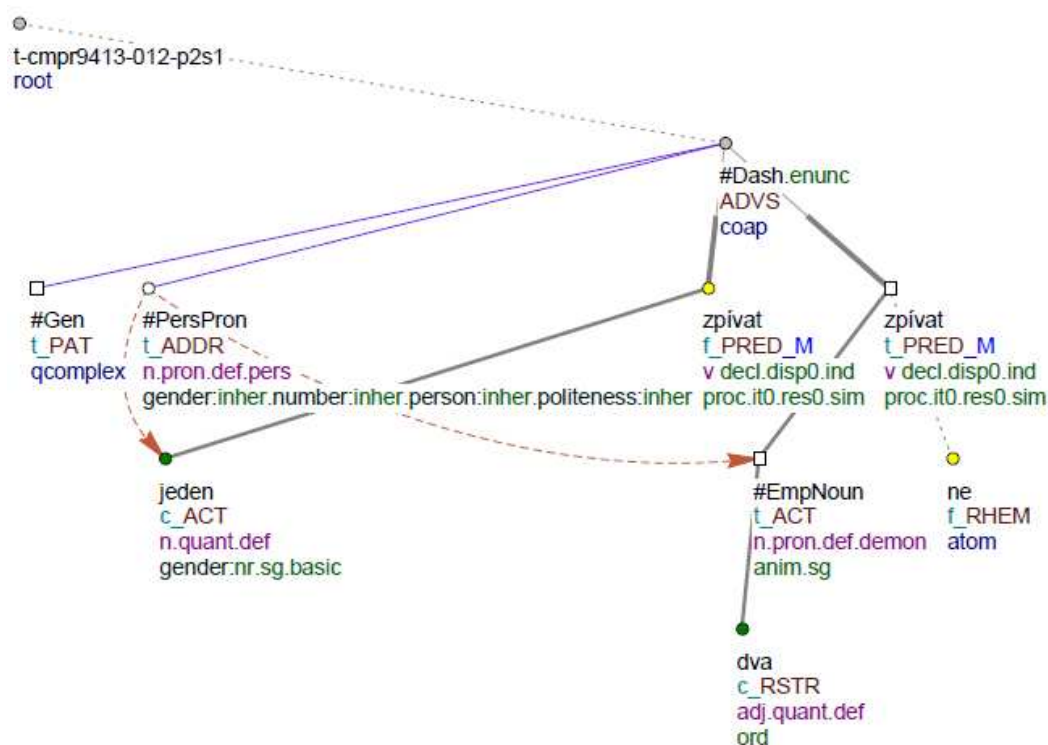

Ne všechno je však jasné a všeobecně přijímané.

Problematickým se však ukázalo být zachycení vět typu *Přišel Petr, ale Pavel ne*, ve kterých má uzel reprezentující částici *ne* rovněž funktor RHEM, v atributu TFA má vyplněnou hodnotu pro focus a je nejpravějším přímým potomkem doplněného uzlu pro sloveso (viz obr. 20). Takové konstrukce zdánlivě popírají Pravidlo 3), ve kterém jsme konstatovali, že negační částice stojí vždy před členem, který neguje.

⁸² Převzato z PDT.

Obr. 20⁸³

Jeden si zpívá – druhý ne.

Problém spatřujeme ve skutečnosti, že negační částice v tomto případě de facto zastupuje negovaný predikát (*Petr přišel, ale Pavel ne[přišel].*). Protože je však realizovaná v povrchové struktuře věty, nevisí v závislostním stromě na elidovaném slovese jako jeho předpona, ale jako samostatný uzel s t-lematem *ne* (zachycený jako pravá sestra členu, který neguje). Na zkoumaných datech jsme zaznamenali nejednoznačnost zachycování těchto konstrukcí – v korpusu byly zachyceny s rematizátorem před i za slovesem.

Jelikož je v této struktuře vždy doplněno elidované sloveso zkopírované z té části koordinace, kde je plně realizováno v povrchové struktuře (což podporuje naši domněnku o rozdílnosti propoziční a kontrastivní negace, viz kap. 4), bylo by možné alternativně zachytit negaci také jako předponu tohoto slovesa. Negační morfém s t-lematem *#Neg* by pak byl

⁸³ Převzato z PDT.

zavěšen pod sloveso zkopírované z kladné části koordinace, přičemž uzel by byl zachycen dle běžných pravidel pro zavěšování negace v konstrukcích s negovaným predikátem (viz obr. 11). Závislostní strom by vypadal jako koordinace dvou vět, nebyl by tedy zaměnitelný s kontrastivní koordinací (koordinací dvou větných členů). V takovém typu koordinace totiž visí negační částice před výrazem, který neguje (*Přišel Petr, ale ne Pavel.*). Věta zachycená tímto novým způsobem by měla (dle výpovědní dynamičnosti) místo čtení *Přišel Petr, ale Pavel (přišel) ne* čtení *Přišel Petr, ale Pavel nepřišel*, s atributy TFA odpovídajícími hodnotám pro koordinace dvou propozic.

Rozhodnutí považovat tyto struktury za koordinaci dvou vět, z nichž první má kladnou polaritu a sloveso realizované v povrchové struktuře a druhá má negativní polaritu a sloveso je v ní elidované, je podpořeno také **testem obrácené polarity**, tj. testem, ve kterém obrátíme kladnou a zápornou hodnotu jednotlivých částí struktury. V případě, že zachováme postavení členské negace před členem, který neguje (příklad *a*)), lze polaritu obrátit (aniž by částice změnila pozici – zůstává stále před členem, který neguje). V případě, že se záporná částice nachází až za negovaným větným členem, tuto možnost nemáme:

a) Přišel Petr, ale ne Pavel. – Přišel ne Petr, ale Pavel.

*b) Přišel Petr, ale Pavel ne. – *Přišel Petr ne, ale Pavel.*

Na tomto příkladu pozorujeme, že zde nejde o běžnou negační částici, která stojí vždy před členem, který neguje. Příklady tohoto typu tedy budeme považovat za výjimky z Pravidla 3).

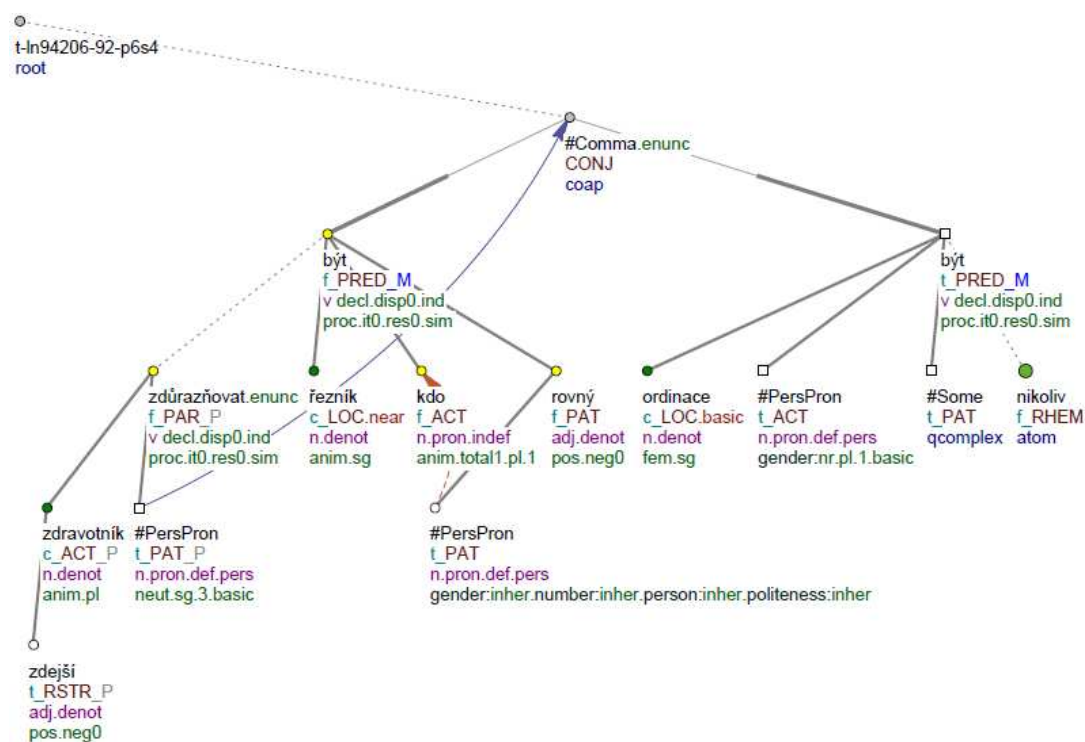
Řešení, které jsme pro zachycení těchto struktur navrhli, je však pouhou alternativou k řešení stávajícímu. Jsme si vědomi komplikací, které by toto řešení přineslo: nemožnosti zachytit t-lema negační částice v povrchové struktuře věty a problémy při zachycování

struktur s opačnou polaritou jednotlivých vět v koordinaci, ve kterých na kladné podobě elidovaného slovesa visí v hloubkové struktuře afirmační částice *ano*.

4.2.2 Členská negace vyjádřená *nikoliv*

Pro zachycování členské negace vyjádřené samostatným uzlem pro částici *nikoliv* (výskytů odpovídajících tomuto t-lematu jsme našli 119) platí stejná pravidla jako pro zachycování částice *ne*. Také v tomto případě je problematické zachycení částice *nikoliv* stojící samostatně na konci kontrastivní konstrukce (viz obr. 21).

Obr. 21⁸⁴

Jak zdejší zdravotníci zdůrazňují, u řezníka jsme si všichni rovni, v ordinaci nikoliv.

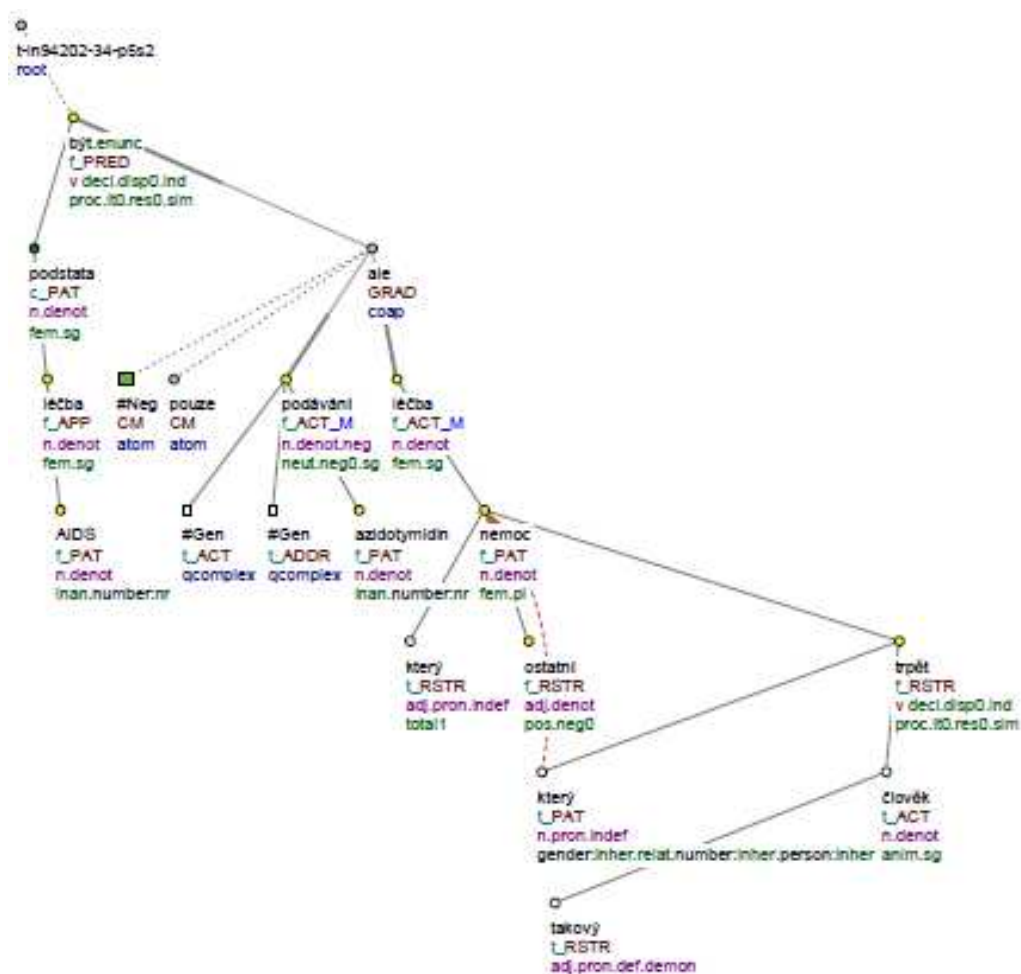
⁸⁴ Převzato z PDT.

V tomto tektogramatickém stromě by pravděpodobně bylo přehlednější umístit rematizátor před větný člen, který je negován (zde konkrétně před uzel zastupující příslovečné určení místa, tedy uzel s funktoem LOC). Z takového zachycení by lépe vyplývalo čtení této struktury ve smyslu členské negace (*Jak zdejší zdravotníci zdůrazňují, všichni jsme si rovni u řezníka, ale nikoliv v ordinaci.*), na druhou stranu by ovšem nebyla zachována projektivita struktury.

4.2.3 Členská negace operující na predikátu

Při zachycování členské negace operující na predikátu dochází v PDT k rozkladu záporného tvaru slovesa na dva samostatné uzly – uzel pro kladnou podobu slovesa a uzel pro předponu *ne-* (viz obr. 11). Toto rozštěpení umožňuje přesunutí uzlu reprezentujícího předponu před člen, na který má negace dosah. Prakticky jde tedy o transformaci tradičně definované větné negace (rozuměj negace operující na predikátu) v negaci členskou (operující před větným členem, který neguje). Taková negace má t-lema #Neg a funktoer CM (viz obr. 22). V PDT jsme zaznamenali 53 výskytů takto zachycené členské negace.

Obr. 22⁸⁵

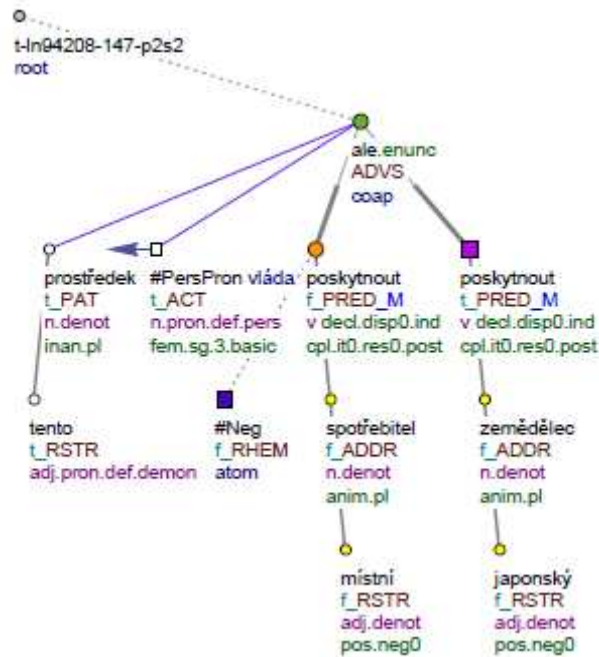
Podstatou léčby AIDS není pouze podávání AZT, ale léčba všech ostatních nemocí, kterými takový člověk trpí.

Někdy však redundantně dochází také k opačnému procesu: k transformaci členské negace na větnou, ve smyslu doplnění elidovaného slovesa. Jedná se o případy, kdy členská negace operuje na predikátu a zároveň neguje pouze větný člen (předpona *ne-* by tedy měla být zachycena jako modifikátor souřadického spojení s funktorem CM), ale kvůli doplnění slovesa do kladné části koordinace závislostní struktura reprezentuje koordinaci dvou vět (viz obr. 23), jak jsme ji zachytili také v rámci schématu v kapitole 1.3.2 (obr. 1). (Případů

⁸⁵ Přejato z PDT.

takového uzlu s funktoem RHEM a t-lematem #Neg, který se vyskytuje v adverzativní koordinaci, jsme v PDT našli 469.)

Obr. 23⁸⁶

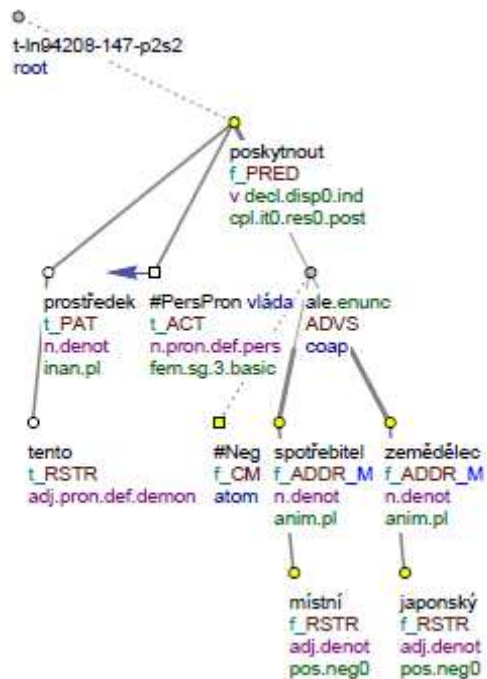
Tyto prostředky (vláda) neposkytne místním spotřebitelům, ale japonským zemědělcům.

Čtení této hloubkové struktury zní *Tyto prostředky neposkytne vláda místním spotřebitelům, ale poskytne (je) japonským zemědělcům.*

V případě, že bychom chtěli tuto strukturu se členskou negací zaznamenat úsporněji (tedy nikoliv s koordinací vět, ale pouze s koordinací větných členů), visel by uzel s funktoem ADVS (pro koordinaci dvou aktantů s funktoem ADDR) na kladné podobě slovesa a uzel pro negaci (t-lemma #Neg, funktoem CM) by visel jako nejpravější levá sestra aktantu *spotřebitel* – viz obr. 24).

⁸⁶ Převzato z PDT.

Obr. 24⁸⁷

Tyto prostředky (vláda) neposkytne místním spotřebitelům, ale japonským zemědělcům.

Ve struktuře by tedy nebylo doplněno elidované sloveso, jednalo by se o kontrastivní negaci. Čtení hloubkové struktury by znělo *Tyto prostředky (vláda) poskytně ne místním spotřebitelům, ale japonským zemědělcům.*

V manuálu pro anotaci PDT jsou pravidla pro doplňování aktuální elipsy definována pro naše účely poněkud nejednoznačně: „V případech, ve kterých je jednoznačné a v kontextu snadno dohledatelné, jaké sloveso bylo v povrchové podobě věty vypuštěno, je na místo vypuštěného řídicího slovesa do tektogramatického stromu doplněn nový uzel, který je kopií uzlu reprezentujícího stejnou lexikální jednotku jako elidovaný člen.“⁸⁸ Tato formulace by připouštěla doplnění elidovaného slovesa ve všech strukturách s členskou negací – např.

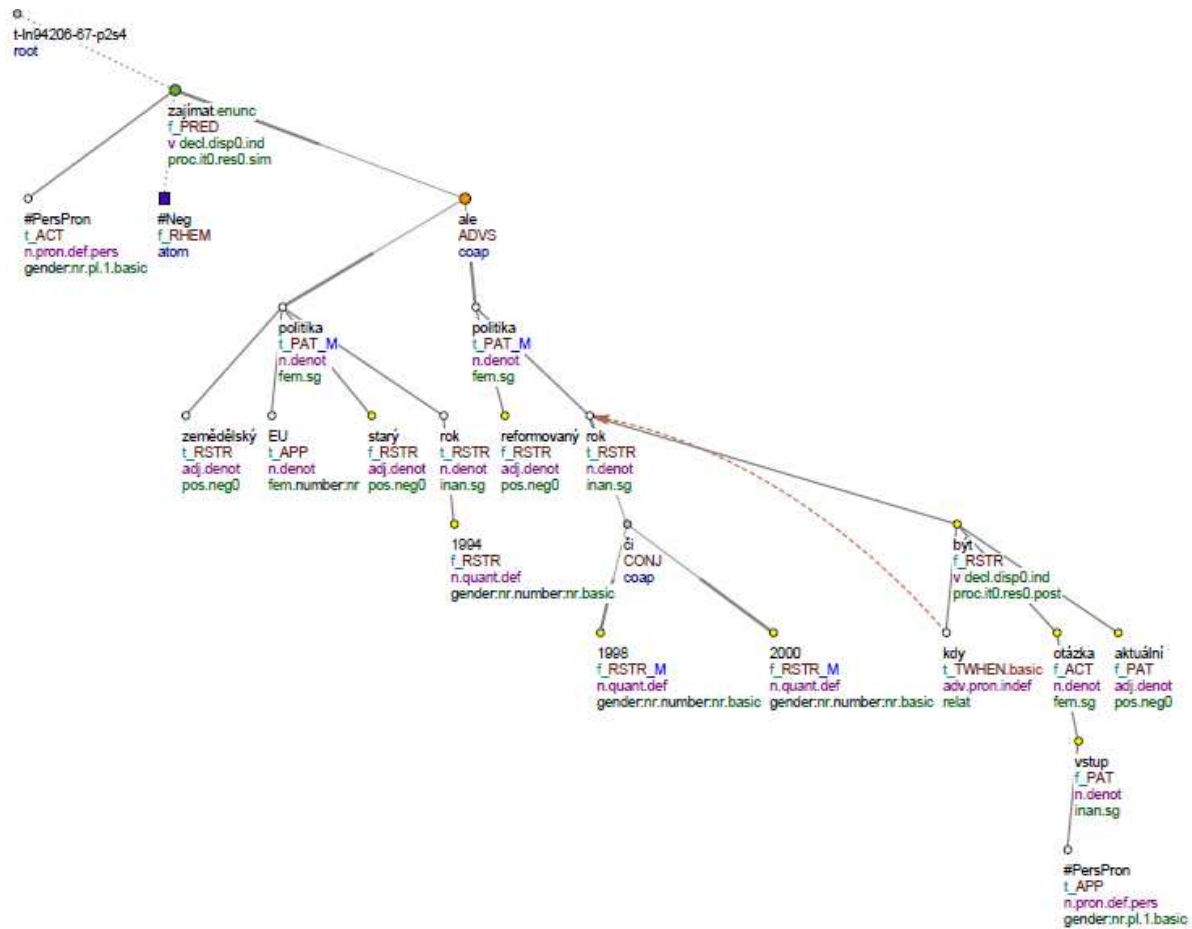
⁸⁷ Upraveno v anotačním nástroji TrEd.

⁸⁸ MIKULOVÁ, M. a kol. *Anotace na tektogramatické rovině Pražského závislostního korpusu. Anotátorská příručka.* 2005, s. 395.

podoba věty zachycené na obr. 22 by pak mohla znít *Podstatou léčby AIDS není pouze podávání AZT, ale (podstatou léčby AIDS) je léčba všech ostatních nemocí, kterými takový člověk trpí*. V tuto chvíli jsou však v případě členské negace, která se realizuje v podobě záporné předpony predikátu, legitimní obě varianty zachycení.

Členská negace operující na predikátu bývá často chybně zachycována také jako negace predikátu samotného, na němž visí adverzativní koordinace. Uzel znázorňující zápornou předponu slovesa by však měl být zachycen jako modifikátor spojky, která tuto koordinaci řídí. Z takto oánotované konstrukce (viz obr. 25) totiž členská negace nevyplývá. Tím, že je negováno celé sloveso, není jasné, na který z koordinovaných členů má negace dosah. Tato konstrukce je tedy jakýmsi nejednoznačným kompromisem mezi konstrukcí, která zachycuje koordinaci dvou propozic (konstrukce, ve kterých je doplněno elidované sloveso a negace visí na predikátu) a konstrukcí, která má v adverzativní koordinaci nikoliv predikáty, ale negované participanty, přičemž negační morfém *ne-* je v ní zachycen jako modifikátor spojky.

Obr. 25⁸⁹

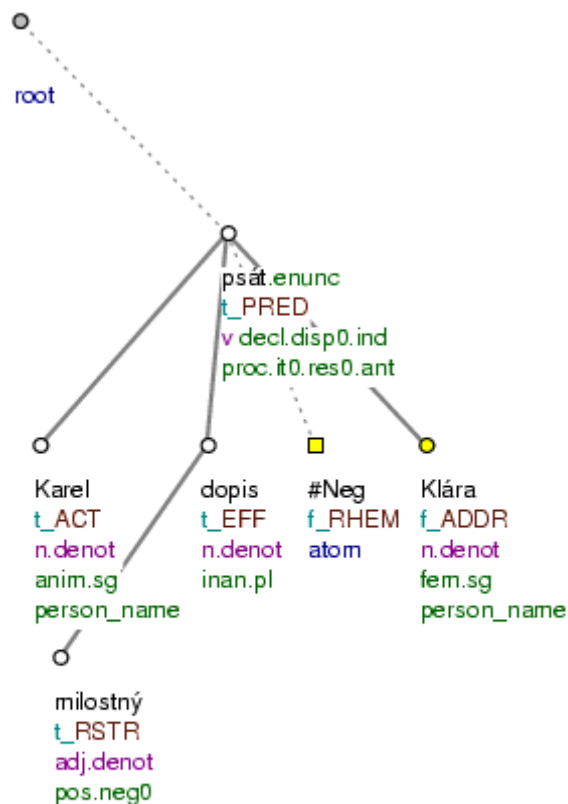
Nás nezajímá stará zemědělská politika EU roku 1994, ale reformovaná politika roku 1998 či 2000, kdy bude otázka našeho vstupu aktuální.

V PDT je také problematické zachycení členské negace, která operuje na predikátu a jejíž kontrastivní doplnění se zároveň vyskytuje až v následující větě. V těchto případech visí negace jako rematizátor (funktor RHEM, t-lemma Neg) a nelze ji proto snadno odlišit od běžné větné negace (negace, která neguje celou propozici). V datech tedy často nebylo zřejmé, zda je negován pouze větný člen, nebo celá propozice. Tento problém je v manuálu ošetřen

⁸⁹ Převzato z PDT.

pomocí pozice rematizátoru a hodnot TFA, které náleží jednotlivým doplněním. Rematizátor by měl viset před větným členem, který neguje – jehož upřesnění je uvedeno v následující větě. Tedy ideálně jako v obr. 26:

Obr. 26⁹⁰

Karel nepsal milostné dopisy Kláře. (Psal je Aleně.)

V případě, že by byl negován jiný větný člen, např. v kontextu *Karel nepsal milostné dopisy Kláře. (Jenom obchodní.)*, visel by rematizátor jako nejpravější levá sestra uzlu s t-lematem *milostný*, který by byl kontextově nezapojen (měl by hodnotu TFA pro focus).

⁹⁰ Převzato z MIKULOVÁ, M. a kol. *Anotace na tektogramatické rovině Pražského závislostního korpusu. Anotátorská příručka*. 2005, s. 894.

V datech se však objevují chyby spočívající ve špatném označení těchto atributů či chybném zavěšení rematizátoru. Opravu nejasností by měla usnadnit anotace diskurzu, v rámci které budou zaznamenány i kontrastivní vztahy mezi větami.

V této části práce jsme formulovali základní pravidla pro vymezení členské negace v češtině a prověřili jsme, že teorie konstrukční gramatiky i funkční generativní popis nabízejí odpovídající formalismy pro záznam dat odpovídající těmto pravidlům. Oba systémy aplikací námi formulovaných pravidel umožňují, v rámci PDT jsou navíc poměrně přesně deklarovány způsoby, jak věty s členskou negací zachycovat. Pakliže se v tektogramatických stromech vyskytly chyby, předpokládáme, že byly zapříčiněny spíše vágní formulací pro zachycování některých jevů, které s problematikou syntaktické negace souvisejí a při jejichž značkování zůstává na vůli anotátora, pro jaké řešení se v daném případě rozhodne.

5. Závěr

Ke zkoumání členské negace a způsobu jejího vyjadřování v současné češtině nás přivedla domněnka, že členská negace se může realizovat nejen jako samostatně stojící částice, ale také jako součást predikátu. Tato úvaha se ve zkoumaných datech ukázala jako správná, formulovali jsme proto nové vymezení členské negace, které s tímto zjištěním počítá a zavádí společná omezení pro oba tyto způsoby vyjádření členské negace.

Poté jsme vyzkoušeli, zda jsou nově definovaná pravidla zachytitelná pomocí aktuálních popisných teorií, FGP a CxG. Při průzkumu PDT a aplikaci jednotlivých pravidel pro vymezení členské negace v češtině na formalismy, které využívá CxG, se prokázalo, že oba tyto systémy jsou schopny přehledně zaznamenat jak negaci stojící samostatně v podobě záporky *ne* či *nikoliv*, tak také členskou negaci, která operuje na predikátu. V případě tektogramatické roviny závislostního korpusu jsme sice v konstrukcích zachycujících členskou negaci našli nejednoznačnosti, nešlo však o chyby závažného charakteru (tedy chyby v samotné koncepci zachycování syntaktické negace). Na tyto případy jsme poukázali a (bylo-li to možné) navrhli jsme alternativní řešení.

Pokud jde o formalismy CxG, vytvořili jsme čtyři základní rámce zachycující čtyři běžné způsoby realizace členské negace v češtině. Tyto konstrukce by však měly být pouze prvním krokem ke zkoumání členské negace z konstrukčněgramatického hlediska. Každá další pozice záporky vyžaduje svou vlastní konstrukci a může přinést nové poznatky o chování členské negace jako takové.

Další dílčí témata související se zkoumáním členské negace, kterým by bylo možno se do budoucna věnovat, představuje například problematika vztahu členské negace a kvantifikátorů, tedy zkoumání záporové shody ve větách s členskou negací, či realizace členské negace ve výpovědích s performativní platností.

Hlavním cílem této práce však bylo přehodnocení vžitého přístupu ke členské negaci obecně. Věříme, že tento úkol jsme splnili.

6. Seznam zkratek

AgrOP:	object agreement phrase, generativní termín
AgrSP:	subject agreement phrase, generativní termín
AdvP:	adverbiální fráze, generativní termín
CP:	klauzální fráze
CxG:	konstrukční gramatika
ČNK:	Český národní korpus
FGP:	funkční generativní popis
HPSG:	Head-driven Phrase Structure Grammar, složková gramatika na bázi řízenosti
INFL:	uzel pro kongruenci a finitnost slovesa, generativní termín
MČ:	Mluvnice češtiny
NegP:	negační fráze, generativní termín
NP:	jmenná fráze, generativní termín
PDT:	Pražský závislostní korpus (Prague Dependency Treebank)
TFA:	Topic-focus articulation, rovina aktuálního členění
TP:	tense phrase, generativní termín
VP:	verbální fráze, generativní termín
XP:	arbitrární fráze, generativní termín

7. Seznam funktorů používaných v tektogramatických

stromech PDT

PRED: efektivní kořen nezávislé slovesné klauze

COMPL: doplněk

7.1. *Funktory pro aktanty*

ACT: první aktant, např. původce děje apod.

PAT: druhý aktant, patiens, předmět zasažený dějem

ADDR: adresát, příjemce

EFF: cíl, efekt

ORIG: zdroj, původ nebo původce děje

7.2. *Funktory pro volná doplnění*

7.2.1. Funktory označující časové vztahy

TFHL: „na jak dlouho“

THL: „jak dlouho, za jak dlouho“

THO: „jak často“

TFRWH: „ze kdy“

TOWH: „na kdy“

TPAR: „během jaké doby, souběžně s čím“

TSIN: „odkdy“

TTILL: „dokdy“

TWHEN: „kdy“

7.2.2. Funktory označující způsob děje

ACMP: doprovod, průvodní okolnost, „s kým/čím“

CPR: srovnání

CRIT: norma, stanovisko

DIFF: rozdíl, „o kolik“

EXT:	míra
MANN:	způsob, „jak“
MEANS:	prostředek
REG:	zřetel
RESL:	účinek
RESTR:	omezení nebo výjimečné slučování

7.2.3. Funktory označující místo

DIR1:	„odkud“
DIR2:	„kudy“
DIR3:	„kam“
LOC:	„kde“

7.2.4. Funktory pro kauzální vztahy

AIM:	účel
CAUS	příčina, důvod
CNCS	přípustka
COND	podmínka
INTT	záměr

7.2.5. Funktory pro kořen parataktické konstrukce

ADVS:	odporovací poměr
CONFR:	konfrontační poměr
CONJ:	slučování
CONTRA:	kontrast
CSQ:	důsledkový poměr
DISJ:	vylučovací poměr
GRAD:	stupňování
REAS:	důvod, příčina
APPS:	apozice
OPER:	interval

8. Literatura

- Kolektiv autorů. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002.
- Kolektiv autorů. *Mluvnice češtiny 3*. Praha : Academia, 1987.
- Kolektiv autorů. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2000.
- BERNINI, G.; RAMAT, P. *Negative Sentences in the Languages of Europe. A Typological Approach*. Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 1996.
- CROFT, W. *Radical Construction Grammar. Syntactic theory in typological perspective*. Oxford : Oxford University Press, 2001.
- ČECHOVÁ, M. a kol. *Čeština: řeč a jazyk*. Praha : ISV, 2000.
- Český národní korpus - SYN2005*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2005.
- Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.
- DANEŠ, F. *Věta a text*. Praha : Academia, 1985.
- DOČEKAL, M. History of Czech negative noun phrases. Ms., Masarykova univerzita Brno, 2010.
- ERNST, T. The Phrase Structure of English Negation. *The Linguistic Review* 9. 1992, s. 109-144.
- FILLMORE, Ch. J. The Mechanisms of 'Construction Grammar'. *Berkeley Linguistic Society* 14. 1988, s. 35-55.
- FILLMORE, CH. J. Frame semantics. *Linguistics in the Morning Calm*. Seoul : Hanshin Publishing Co., 1982, s. 111-137.
- FILLMORE, CH. J. Grammatical Construction Theory and the familiar dichotomies. *Language processing in social context*. Amsterdam : North-Holland/Elsevier, 1989, s. 17-38.
- FILLMORE, Ch. J.; P. KAY; O'CONNOR, M. C. Regularity and idiomaticity in grammatical constructions: The case of Let alone. *Language* 64. 1988, no. 3, s. 501-538.

- FRIED, M. *Construction Grammar*. To appear in: *Handbook of syntax* (2nd ed.). Berlin : Walter de Gruyter, 2010.
- FRIED, M.; ÖSTMAN, J.-O. Construction grammar. A thumbnail sketch. *Construction Grammar in a Cross-Language Perspective*. Amsterdam and Philadelphia : John Benjamins, 2004, s. 11-86 .
- GOLDBERG, A. E. *A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago : University of Chicago Press, 1995.
- GREPL, M.; KARLÍK, P. *Skladba češtiny*. Olomouc : Votobia, 1998.
- HAEGEMAN, L. *The syntax of Negation*. Cambridge : Cambridge University Press, 1995.
- HAIJČ, J.; PANEVOVÁ, J.; HAIJČOVÁ, E; SGALL, P; ŠTĚPÁNEK, J.; HAVELKA, J; MIKULOVÁ, M; (2006): Prague Dependency Treebank 2.0. CD ROM. CAT: LDC2006T01, 1-58563-370-4. Linguistic Data Consortium, Univ. of Pennsylvania, Philadelphia, USA.
- HAIJČOVÁ, E. *Negace a presupozice ve významové stavbě věty*. Praha : Academia, 1975.
- HARVES, S. The Syntax of Negated Prepositional Phrases in Slavic. *FASL 6, The Connecticut Meeting*. MI : Michigan Slavic Publications, 1998, s. 166-186.
- HAVRÁNEK, B.; JEDLIČKA, A. *Česká mluvnice*. Praha : SPN, 1981.
- HAVRÁNEK, B.; JEDLIČKA, A. *Stručná mluvnice česká*. Praha : SPN, 1977.
- HORN, L. R. *A Natural History of Negation*. Chicago : The University of Chicago Press, 1989.
- HORN, L. R.; KATO, Y. (ed.) *Negation and Polarity. Syntactic and Semantic Perspectives*. New York : Oxford University Press, 2000.
- CHOI, K. The Structure of Constituent Negation in English. *Studies in Generative Grammar* 14. 2004, no. 2, s. 187-197.
- CHOMSKY, N. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, Mass. : MIT Press, 1965.
- CHOMSKY, N. *The Minimalist Program*. Cambridge, Mass. : MIT Press, 1995.

- KIM, J.-B.; SAG, I. Negation without head-movement. *Natural Language and Linguistic Theory* 20. 2002, s. 339-412.
- KOSTA, P. Negace a větná struktura v češtině. *Čeština – univerzália a specifika* 3. 2001, s. 117-137.
- MIKULOVÁ, M. a kol. *Anotace na tektogramatické rovině Pražského závislostního korpusu. Anotátorská příručka.* 2005.
- PANEVOVÁ, J. *Formy a funkce ve stavbě české věty.* Praha : Academia, 1980.
- POLLOCK, J.-Y. Verb movement, universal grammar and the structure of IP. *Linguistic Inquiry* 20. 1989, s. 365-424.
- RECHZIEGLOVÁ, A. *On Negation in Czech.* Praha : Euroslavica, 1995.
- SGALL, P.; HAJIČOVÁ, E.; BURÁŇOVÁ, E. *Aktuální členění věty v češtině.* Praha : Academia, 1980.
- ŠMILAUER, V. *Nauka o českém jazyku.* Praha : SPN, 1974.
- TRÁVNÍČEK, F. *Mluvnice spisovné češtiny. Část 2, Skladba.* Praha : Slovanské nakladatelství, 1951.
- ZEIJLSTRA, H. *Sentential Negation and Negative Concord.* Utrecht : LOT, 2004.